

SKB - Duurzame Ontwikkeling Ondergrond

Thema "Ondergrond en Waterbeheer"

Gebiedsgericht Grondwaterbeheer - de Brabantse Agenda Eindrapportage

SKB-project XX2112W

Provincie Noord-Brabant (penvoerder)

Waterschapsbond Noord-Brabant

Gemeente Tilburg

Brabant Water

MMG Advies

de Bruijn Advies & Management,

Kenmerk: AB GGb/11-02/PdB-009

versie 8 dd 28 juni 2013

Inhoud

1.	Inleiding	2
2.	Waarom is een bestuurlijke agenda nodig?	4
2.1	Wat wordt verstaan onder gebiedsgericht grondwaterbeheer.....	4
2.2	Veranderingen waar betrokken partijen mee te maken hebben.....	5
2.2.1	Algemeen.....	5
2.2.2	Analysekader	5
2.3	GGb als onderdeel van de transitie van het bodem- en waterbeleid	7
2.3.1	Veranderingen bij de bodemoverheden.....	7
2.3.2	Veranderingen bij de wateroverheden.....	9
2.3.4	Veranderingen bij nutsbedrijven	10
2.3.5	Veranderingen in de samenleving	10
2.4	Voorlopige conclusies nut en noodzaak bestuurlijke agenda.....	12
3.	Praktijkvoorbeelden	14
3.1	Analysekader voor de praktijkvoorbeelden	14
3.2	Praktijkvoorbeelden in Brabant	15
3.2.1	Tilburg.....	16
3.2.2	Oss	17
3.2.3	Maarheeze.....	18
3.2.4	Eindhoven / Waalre	19
3.2.5	Zundert	20
3.2.6	Vosdonk.....	22
4.	Bestuurlijk relevante aandachtspunten	23
4.1	Met betrekking tot het proces.....	23
4.2	Met betrekking tot de doorwerking	23
4.3	Met betrekking tot organisatie	24
5.	Ontwikkeling 2012 - 2013	25
5.1	De transitie.....	25
5.2	Inventarisatie en focus provincie.....	26
5.3	Bestuurders aan het woord	30
6.	Ontwikkeling 2013 en verder	33
6.1	Uitvoeringsagenda 2013 - 2014	33
6.2	Lange termijn perspectief.....	34

Bijlagen: afzonderlijk document

nb: De bijlagen en ook paragraaf 3.2 zijn in voorliggend concept nog de stand van zaken ca. medio 2012.

De casusbeschrijvingen worden op dit moment geactualiseerd.

1. INLEIDING

In het najaar van 2011 is het SKB-project "Gebiedsgericht Grondwaterbeheer: de Brabantse Agenda" van start gegaan. In dit project werken de provincie Noord-Brabant, een aantal Brabantse gemeenten, de waterschappen en het waterbedrijf Brabant Water samen in een consortium, met de provincie als penvoerder. De opzet en organisatie van dit SKB-project is in bijlage 1 toegelicht.

De titel, tevens het doel van dit project, roept onmiddellijk de volgende vragen op:

- 1) waarom is voor gebiedsgericht grondwaterbeheer (GGb) een bestuurlijke agenda nodig;
- 2) wat zou de inhoud van deze agenda moeten zijn;
- 3) wat betekent deze bestuurlijke agenda voor de betrokken organisaties op de werkvloer; en
- 4) hoe kan de agenda het beste uitgevoerd worden?

Deze vragen bepalen de opzet van de eindrapportage van dit SKB-project. In een tussenrapportage (mei 2012) werd ingegaan op de eerste twee vragen aan de hand van een analyse van het Brabantse speelveld, procesmatige indicatoren, oplossingsrichtingen en wensen. Dit op basis van een analyse van zes praktijkvoorbeelden¹ en gesprekken daarover met de meest betrokken partijen, interviews met de drie betrokken waterschappen en Brabant Water en de bijeenkomsten van het consortium.

De tussenrapportage is in voorliggend eindrapport gehandhaafd, het vormt de hoofdstukken 1 t/m 4. In hoofdstukken 5 en 6 is beschreven hoe de provincie Noord-Brabant de bevindingen van dat moment heeft opgepakt. Dit door met de betrokken gemeenten, en langs de lijnen hoofdstuk 4, de kansen en meerwaarde van gebiedsgericht grondwaterbeheer nader te analyseren. De combinatie van de 'natuurlijke' potentie voor gebiedsgericht beheer, de beheeropgaven (spoedeisende verspreiding, doelmatig beheer) en de dynamiek in gebruik en ontwikkeling leidde tot focus en selectie van de meestbelovende situaties. Hierop toegespitst werd een bestuurlijk overleg geëntameerd, met de betrokken gemeenten, waterschappen en waterbedrijf Brabant Water (hoofdstuk 5).

Op basis van de gedeelde inzichten is vervolgens besloten dat de provincie het proces van ontwikkeling en implementatie van gebiedsgericht grondwaterbeheer, waar mogelijk en met meerwaarde, zal initiëren en faciliteren. Door de inbreng van kennis en kunde, procesondersteuning en medefinanciering wordt impuls gegeven aan het wegnemen van stagnatie in gewenste ruimtelijke en functionele ontwikkelingen en wordt doelmatig beheer van het (grond)watersysteem bevorderd. De benodigde actie zijn opgenomen in een uitvoeringsagenda voor het komende jaar (hoofdstuk 6). Deze combineert 'provinciebrede' acties en locatiespecifiek maatwerk. De acties zullen worden uitgevoerd in samenwerking met de betrokken gemeenten en waterschappen. De uitvoering van agenda, voortgang en resultaten, wordt teruggemeld aan de bestuurders, zodat het proces als geheel ook op bestuurlijk niveau wordt gemonitord en zonodig bijgestuurd.

¹ Informatie over de praktijkvoorbeelden zijn opgenomen als bijlagen bij dit rapport.

2. WAAROM IS EEN BESTUURLIJKE AGENDA NODIG?

Voor het beantwoorden van deze vraag is allereerst meer duidelijkheid over het begrip gebiedsgericht grondwaterbeheer vereist (2.1). Daarnaast is het van belang om te weten wat er verandert bij de betrokken overheden (2.2 en 2.3) en wat dit betekent voor het toepassen van deze gebiedsgerichte benadering. Vervolgens kan worden beoordeeld of voor het toepassen van deze methodiek in de praktijk, al dan niet tijdelijk, een bestuurlijke hulpstructuur nodig is in de vorm van een bestuurlijke agenda of dat gebiedsgericht grondwaterbeheer op een andere manier bestuurlijk kan worden bevorderd (2.4). Dit inzicht is getoetst aan de hand van zes praktijksituaties, waar Gebiedsgericht grondwaterbeheer wordt ontwikkeld om uit een impasse te komen, doelmatig beheer te bewerkstelligen en/of om ontwikkelingen mogelijk te maken (3). Het totaalbeeld leidt tot een agendering (4) en perspectief voor het vervolg (5).

2.1 Wat wordt verstaan onder gebiedsgericht grondwaterbeheer

Voor het begrip “gebiedsgericht grondwaterbeheer” (Gbb) bestaat (nog) geen eenduidige definitie. De definitie wordt namelijk mede bepaald door het perspectief van waaruit naar GGb gekeken wordt. Bodemoverheden benaderen GGb vanuit het leefomgevingssysteem in een bepaald gebied, bijvoorbeeld een deel van of het hele gemeentelijke grondgebied. Meer specifiek ligt door de doelstellingen van de Wbb bij de bodemoverheden de focus op het in dat gemeentelijke leefomgevingssysteem aanwezig verontreinigd grondwater, dat door meerdere gevallen van bodemverontreiniging veroorzaakt is. Daarbij wordt vervolgens samenhang gezocht met andere beheeropgaven (zoals wateroverlastbestrijding) en benuttingsvraagstukken (zoals ondergrondgebruik voor energiesystemen).

De wateroverheden, waterschappen en onderdelen van provincie en gemeenten, benaderen de problematiek vanuit het regionale watersysteem, dat veel verder gaat dan (een deel van) een gemeentelijk grondgebied. In de vraagstelling staan waterkwantiteitbeheer, waterbeschikbaarheid en -gebruik en (oppervlakte)waterkwaliteitbeheer in brede zin centraal, in directe samenhang met waterafhankelijk ‘maaiveldgebruik’ voor landbouw en natuur. Een “gebiedsgerichte benadering” voor het grondwaterbeheer heeft onder meer hierdoor voor de bodemoverheid en andere betekenis dan voor de wateroverheid, terwijl het toch over hetzelfde bodem en watersysteem of een deel daarvan kan gaan. Grondwater vormt daarbij zowel het overlappende belang als de verbindende schakel.

Met het toepassen van gebiedsgericht grondwaterbeheer wordt beoogd om een probleem of een bepaalde ambitie in een gemeentelijk leefomgevingssysteem in het bredere kader van het watersysteem efficiënter, effectiever en goedkoper beheerbaar en/of ontwikkelbaar te maken, waardoor maaiveld en ondergrond binnen dat leefomgevingssysteem beter kunnen worden benut, en winst kan worden geboekt in ruimtelijke en milieuhygiënische kwaliteiten tegen minder kosten.

Per saldo kan GGb bijdragen aan het integraal uitvoeren aan diverse sectorale wetten en doelstellingen (Wet bodembescherming, Waterwet), aan de doelstellingen vanuit de Europese regelgeving (Kaderrichtlijn Water en Grondwaterrichtlijn) en aan de bestuurlijke doelen van het Bestuursakkoord Water en het Convenant bodemontwikkelingsbeleid. GGb is daarbij slechts een middel en geen doel op zichzelf.

De provincie Noord-Brabant stimuleert en ondersteunt de invoering van gebiedsgericht grondwaterbeheer, daar waar dit meerwaarde biedt. Als startpunt voor GGb in de provincie Noord-Brabant fungeren steeds de concrete beheeropgaven voor historisch belast grondwater en de lokale gebiedsontwikkelingen, veelal in stedelijk gebied maar ook daarbuiten^{2,3,4}. De specifieke lokale situatie, de beheer- en ontwikkelingsopgaven staan centraal, waarbij direct betrokken publieke en private partijen als drijvende krachten fungeren. Doordat de beheer- en ontwikkelopgave centraal staan, kan GGb niet los gezien worden van de veranderingen waarin de bodemoverheden en andere betrokken partijen zich de laatste jaren bevinden.

2.2 Veranderingen waar betrokken partijen mee te maken hebben

2.2.1 Algemeen

De doelstellingen en rollen van provincie en gemeenten op bodem(sanerings)gebied of met andere woorden, de strategische positie van de gemeentelijke en provinciale bodemsaneringorganisaties is sinds een aantal jaren aan veranderingen onderhevig. Deze deels nog niet afgeronde transitie kan binnen en buiten de bodemoverheden tot verwarring leiden. Intern kan verwarring ontstaan tussen regel en proces. Extern kan verwarring ontstaan over wat partijen van een bodemsaneringsoverheid kunnen verwachten. Het Bodemconvenant laat deze twee sporen zien. Enerzijds is de aanpak nog traditioneel te noemen, in de vorm van programmering en financiering van de aanpak van spoedlocaties. Anderzijds wordt 'bodemkwaliteitszorg' verbonden met bredere thema's als water, energie en ecosysteemdiensten. Deze beleidsrichting werd overigens al veel eerder ingezet (Bodembeleidsbrief 2003). Het wegvallen van het eigen saneringsprogramma met eigen financiering dwingt nu tot een feitelijke kanteling. Er wordt van de overheden verwacht dat ze inspelen op de nieuwe rol waarbij niet meer wordt uitgegaan van gevallen maar van gebieden en de maatschappelijke vraagstukken die zich in die gebieden voordoen. Daarbij spelen vragen als: Wat zijn dan de rollen, taken en verantwoordelijkheden van betrokkenen en wie betaalt de kosten? Omdat bodemsaneringorganisaties zelf een transitie doormaken, wordt daardoor met de buitenwereld in dit soort situaties nog niet altijd duidelijk gecommuniceerd, zo bleek uit een eerdere studie in SKB-verband⁵. Voor de wateroverheden spelen vergelijkbare functionele en organisatorische veranderingen.

2.2.2 Analyse kader

De gesprekken die voor het opstellen van deze rapportage zijn gevoerd en de bijeenkomsten van het consortium waren onder meer bedoeld om een beeld te krijgen van de opvattingen van de verschillende bodem- en waterorganisaties over hun eigen transitieproces tot nu toe. Ook de opvattingen van de buitenwereld over rollen en positie van de bodemsaneringorganisaties nu en in de toekomst zijn daarbij in beeld gebracht. Tevens waren de gesprekken bedoeld om hefbomen te traceren die in concrete gevallen maar ook binnen het Brabantse speelveld in het algemeen benut zouden kunnen worden voor verbetering en versnelling van de transitie. Wat daarbij opvalt, is dat de 'niet bevoegd gezag' gemeenten maar ook andere maatschappelijke organisaties nog

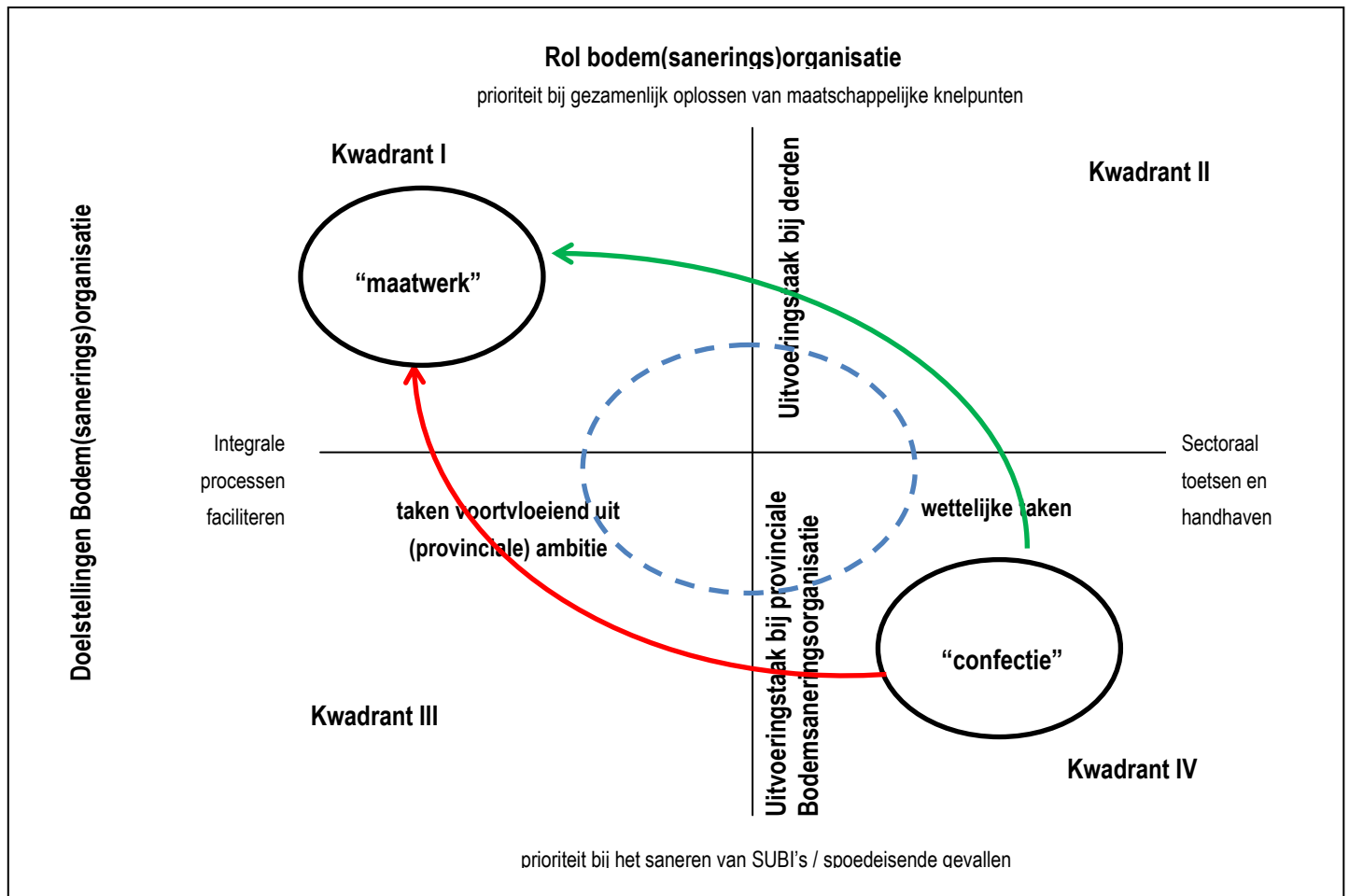
² Eerder werd een gebiedsgerichte benadering ontwikkeld voor het beheer van grootschalige bodemverontreiniging in het landelijke gebied in het kader van het Actief bodembeheer de Kempen

³ Volgens een verkenning in het kader van het Uitvoeringsprogramma Convenant bodemontwikkelingsbeleid kan de benadering in Noord-Brabant in zo'n 10 tot 15 potentiële grondwaterbeheergebieden interessant zijn (bijlage xx).

⁴ Gebiedsgericht grondwaterbeheer wordt ontwikkeld in Eindhoven, Tilburg, 's-Hertogenbosch en Etten-Leur. In onderhavig verband ontplooit de provincie ook initiatieven in andere gemeenten, o.a. Waalre, Oss, Cuijk, Drunen, Veghel, Bladel en Cranendonk.

⁵ "BOOG themadag, De toekomst van de provinciale bodemsaneringsorganisatie, 4 juli 2007

steeds de verwachting hebben dat de provincie en bevoegd gezag gemeenten het bodemprobleem van niet bevoegd gezag gemeenten en derden oplossen. Deze partijen wachten op de maatregelen van de in hun ogen bevoegde en verantwoordelijke instanties. Het gevolg hiervan is dat het verwachtingspatroon niet aansluit op de veranderende doelen en rollen van bodemsaneringsorganisaties waardoor er uiteindelijk niet veel gebeurt. Tijdens een workshopbijeenkomst op 13 maart j.l. zijn de uit de gevoerde gesprekken verkregen beelden getoetst aan de opvattingen van de consortiumleden waarbij tevens aan de leden gevraagd is om aan te geven of de overheden die zij vertegenwoordigen zich in een transitieffase bevinden en in welke richting zich deze transitie begeeft. Aan de workshop werd deelgenomen door vertegenwoordigers van provincie, gemeenten en waterschappen. Het resultaat van de workshop is in figuur 1 schematisch weergegeven.



Figuur 1: De transitie van de huidige naar de toekomstige situatie

Toelichting op het figuur.

Op de horizontale as staan rechts de klassieke wettelijke taken op basis van de Wbb, te weten vergunningverlening, toezicht en handhaving. Links staan taken, zonder wettelijke grondslag, die voortvloeien uit een politiek-bestuurlijke ambitie van de betreffende organisatie, zoals het deelnemen in integrale gebiedsontwikkelingsprocessen (ontwikkelingsplanologie), duurzaamheidswinst, versterking van economie en werkgelegenheid.

Op de verticale as staan onderaan de klassieke uitvoeringstaken waarvoor de bodemsaneringsorganisaties op basis van de sectorale bodemsaneringsdoelstelling (milieu-overheid) zelf nog steeds verantwoordelijk zijn (nu met name de sanering van spoedeisende gevallen) en bovenaan maatschappelijke knelpunten die met andere partijen worden aangepakt, waarbij de bodem(sanerings)organisaties kunnen faciliteren. Deze derden kunnen private organisaties zijn zoals projectontwikkelaars en particulieren, maar ook overheidsinstanties (waaronder de overheid zelf): zij handelen dan echter primair vanuit een ander (maatschappelijk) belang dan bodemsanering (ondernemende overheid) met gebruikmaking van de bijbehorende maatschappelijke dynamiek.

2.2.3 Toelichting op het resultaat van de workshop

Alle betrokken overheden bewegen zich qua doelstelling en taakopvatting van kwadrant IV naar kwadrant I. De provincie beweegt met de rode peil via kwadrant III (uitvoering resterend saneringsprogramma) naar kwadrant I, naar een regisserende en faciliterende rol gericht op het uitvoeren van een maatschappelijke agenda. Gemeenten (met name bevoegd gezag gemeenten) maken via de groene peil een vergelijkbare ontwikkeling door via kwadrant II (toetsen initiatieven van derden). Voor waterschappen (blauwe cirkel) lijkt de verschuiving richting kwadrant I beperkt. De huidige doelstellingen, taakopvattingen en werkwijzen bestaan immers al uit een mix van deelname aan en ondersteuning van initiatieven van derden (vaak in gebiedsprocessen), uitvoering van eigen projecten in het kader van operationeel beheer, en vergunningverlening. Wel is de werkpraktijk binnen de waterschappen nog onevenwichtig, in de zin dat kennis en ervaring met dieper grondwater en grondwaterkwaliteit, en met ontwikkelingsprocessen in het stedelijke gebied vooralsnog minder ontwikkeld is.

Uitvoeringstaken op het gebied van vergunningverlening en handhaving worden qua uitvoering geheel of gedeeltelijk bij Regionale Uitvoeringsdiensten (RUD's) ondergebracht. 'Toetsing en handhaving' komt hierdoor op grotere afstand te staan van 'faciliterend maatwerk', hetgeen nadere aandacht verdient. Ten eerste is voor 'maatwerk' andere beleidsruimte en een andere, integrale afwegingssystematiek nodig, met een afdoende bestuurlijk-juridische grondslag (een zgn. gebiedsspecifieke norm). Ten tweede dient de vergunningverlening en handhaving in betreffende gevallen te werken op basis van die gebiedsspecifieke norm, in plaats van de algemene, generieke regelgeving en normstellingen. De afwijkende normering moet dus in de werkpraktijk van vergunningverlening en handhaving (inmiddels 'op afstand') worden ingebracht.

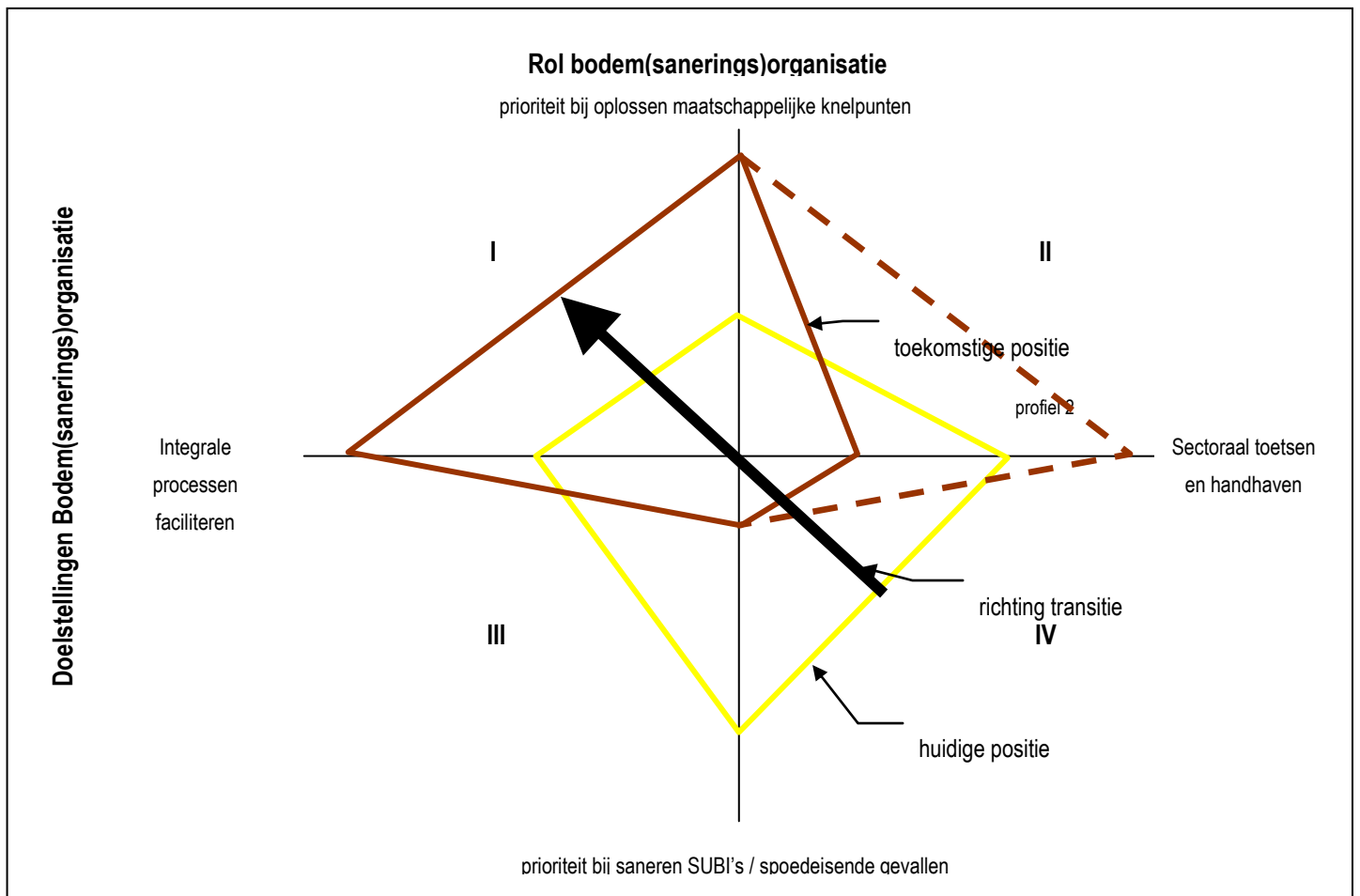
2.3 GGb als onderdeel van de transitie van het bodem- en waterbeleid

2.3.1 Veranderingen bij de bodemoverheden

De betrokken overheden willen om diverse redenen integrale maatschappelijke processen ondersteunen met accent op bodembeheer, verbreed tot ondergrondbeheer. Feitelijk is er sprake van een 'bodemorganisatie'⁶ in plaats van een 'bodemsaneringsorganisatie'. Bodem (ondergrond) wordt beschouwd als onderdeel van een bredere maatschappelijke context, (mede)financiering van beheer vanuit die bredere context is een impliciet doel. Het woord "transitie" is op zijn plaats omdat de organisatie moet transformeren van een op wettelijke taken en uitvoering gerichte bodemsaneringsorganisatie naar een facilitaire maatschappelijk georiënteerde organisatie, waarbij weinig vanzelfsprekendheden overeind blijven. Hieronder is de in figuur 1 aangegeven trend in figuur 2 samengevat. Met de gestippelde punt naar rechts zijn de bevoegd gezagtaken bedoeld die naar verwachting door de RUD's zullen worden uitgevoerd.

⁶ 'Bodem' moet in dit verband breed worden opgevat: ondergrond in vele facetten. Waar gesproken wordt van een 'bodemorganisatie' kan 'ondergrondorganisatie' gelezen worden.

Tekenend voor deze ontwikkeling is dat legitimatie voor het handelen van een bodemorganisatie steeds minder berust op een wet die bodemsanering adresseert, maar op een bredere ambitie van een of meerdere overheidsorganisaties om maatschappelijke problemen op een integrale wijze samen met andere partijen op te lossen. De bodemorganisaties bij gemeenten en provincies herpositioneren zich daarom door de kennis en vaardigheden aan te passen, het bodembelang te verbinden met andere thema's en politieke prioriteiten, door coalities aan te gaan met actoren die belang hechten aan de meerwaarde van bodem, zowel intern als extern. Bodemorganisaties krijgen een logischer plek in de organisaties, dat wil zeggen meer aan de voorkant (participeren, faciliteren) en minder aan de achterkant (toetsen en handhaven).



Figuur 2: De transitie van de huidige naar de toekomstige situatie

Bodem raakt zo in toenemende mate geïntegreerd in ruimtelijke processen, de bodemorganisaties gaan binnen het eigen (overheids)domein coalities aan met ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling, klimaat- en duurzaamheidscollega's, en buiten de eigen organisatie met projectontwikkelaars, terreinbeheerders etc.. Of ze proberen dat te doen. Hoe dan ook, bodemsanering vindt in toenemende plaats binnen gebiedsontwikkelingen waarbij de saneringskosten zo veel mogelijk in bijvoorbeeld grondexploitaties worden geïntegreerd. Door kostenminimalisatie verschuift tegelijkertijd de omgang met onvolkomen bodemkwaliteit van saneren ('opschonen') naar beheren (bodemkwaliteitszorg en (risico)beheer in brede zin).

Gebiedsgericht grondwaterbeheer past in de ontwikkelingsrichting van de bodemoverheid en is qua verandering in doelstellingen en rolverdeling vergelijkbaar met de richting die in figuur 2 met de pijl aangegeven wordt. Ook

hier berust het handelen van de bodemoverheid in toenemende mate op bestuurlijke ambities in plaats van alleen wettelijke taken. Het verschil met de bovengrondse gebiedsontwikkeling is echter dat de bodemoverheid in geval van gebiedsgericht grondwaterbeheer ook met nog meer andere partijen samenwerking en coalities moet aangaan, namelijk met de “wateroverheid” en daarmee verwante organisaties, zoals in de Brabantse situatie met onder meer het nutsbedrijf Brabant Water. De belangrijkste partijen binnen de wateroverheid zijn het rijk (Ministerie van I&M / Rijkswaterstaat), de provincie, de waterschappen en de gemeenten.

De huidige bezuinigingsopgaven zijn sterk (mede) bepalend voor richting en resultaat van de transitie. Niet alleen ‘bodemgelden’ (Wbb-saneringen voor sanering en beheer, en ISV- en ILG-gelden⁷ voor het (mede) financieren van de ontwikkelopgaven) raken op, ook de financiering van structurele beheeropgaven komt onder druk te staan. Dit raakt de toekomstige financiering van het beheer van IBC-locaties⁸, stortplaatsen (NAVOS)⁹, GWW-constructies (AVI-assen, verontreinigde grond)¹⁰, baggerspeciedepots etc. In Noord Brabant vormt bovendien het beheer van de zinksassen een geheel eigen, en omvangrijke, categorie. Nieuwe beheer-, financierings- en samenwerkingsvormen moeten gevonden worden voor de inbedding van het beheer in grotere verbanden, voor de optimalisatie van beheerinspanning op basis van daadwerkelijke risico’s, de ontwikkeling van gebruik en gebruiksbaten en tenslotte voor doelmatige zorgorganisatie in publiek en publiekprivaat verband.

2.3.2 Veranderingen bij de wateroverheden

Bij de provinciale en gemeentelijke wateroverheid is sprake van een vergelijkbare transitie als bij de bodemoverheid, wellicht meer complex en met een andere dynamiek. Ook “water” wordt geïntegreerd in de Omgevingswet, zonder dat dit in inhoudelijk opzicht automatisch leidt tot meer integratie. Ook voor water worden naar verwachting een aantal wettelijke taken aan de RUD’s uitbesteed. Tenslotte wordt, zoals blijkt uit onder meer het Bestuursakkoord Water en uit specifiek Brabantse ambities volgens “Waardecreeatie met water”, ook het feitelijke waterbeheer verbonden met bredere maatschappelijke ambities. Sectoraal beheer en sturing wordt evenals in de bodemsector in toenemende mate onderdeel van integrale en maatschappelijke processen. Het gevolg van deze voor ‘bodem’ en ‘water’ vergelijkbare ontwikkelingsgang is, dat binnen provincie en gemeenten en ook met ‘partners’ buiten de organisaties nieuwe coalities ontstaan. Vanuit een verschillend startpunt ontwikkelen de ‘wateroverheid’ en de ‘bodemoverheid’ naar een nieuwe gezamenlijke strategie voor overlappende delen van beleid en beheer. Dit heeft gevolgen voor de kennis en kunde en de plaats in de organisatie van de resterende bodem- en watermedewerkers bij zowel provincie als gemeenten. Zij moeten dan niet alleen de taal van de ruimtelijke ordenaars en ontwikkelaars leren spreken, maar ook elkaars taal in relatie tot de ruimtelijke ontwikkelopgave. Voor beide sectoren geldt dat de legitimatie van handelen in toenemende mate moet worden ontleend aan de ontwikkel- en beheeropgave van boven- en ondergrond.

Waterschappen krijgen steeds meer taken. Naast de klassieke uitvoeringstaken ook nieuwe uitvoeringstaken zoals de sanering van waterbodems. Ook meer beleidstaken en taken op het gebied van vergunningverlening (kwadrant IV). Waterschappen participeren van oudsher en steeds meer in ruimtelijke processen in het landelijk gebied, nu in toenemende mate ook in het stedelijk gebied. En niet langer alleen toetsend (watertoets), partners

⁷ Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing respectievelijk Investeringsbudget Landelijk Gebied

⁸ IBC: Isoleren - Beheren - Controleren (Wbb-saneringsgevallen met aanmerkelijke restverontreiniging).

⁹ NAVOS: Nazorg Voormalige Stortplaatsen (historische stortlocaties met nog relevant milieuhygiënisch risico).

¹⁰ GWW-constructies: functionele ophogingen, weg- of dijklichamen uit de Grond- Weg- en Waterbouw, opgebouwd met verontreinigd materiaal (grond, bodemas uit Afvalverbrandingsinstallaties), zodanig dat IBC-maatregelen noodzakelijk zijn.

verwachten ook een ontwikkelende rol van de waterschappen. Gemeenten verwachten van waterschappen bijvoorbeeld een mededragende rol bij gebiedsgericht grondwaterbeheer. Voor innovatieve, gebiedsgerichte maatwerkoplossingen, die verder gaan dan het specifiek sectorale waterschapsbelang, zijn (ook) van de kant van de waterschappen beleidsruimte en bovensectorale afwegingen noodzakelijk. Deze gevraagde beleidsruimte kan zonder bestuurlijke betrokkenheid (vaak) niet gegeven worden.

Ook waterschappen kunnen dus, zij het op een andere manier, door de beschreven veranderingen, in een spagaat komen. Enerzijds als behartiger van het sectorale waterbelang en anderzijds als beoogd partner bij het realiseren van bredere maatschappelijke opgaven van provincie, gemeenten en particuliere initiatieven.

2.3.4 Veranderingen bij nutsbedrijven

Waterbedrijven, maar ook energiebedrijven trekken zich terug op 'corebusiness', of zoeken juist diversificatie van het dienstenpalet. In het geval van Brabant Water is deze laatset beweging ingezet. Naast waterdiensten wordt de exploitatie van bodemenergiesystemen ter hand genomen (geothermie, WKO). Het bedrijf ontwikkelt zich zo tot een natuurlijke partner in het kader van gebiedsgericht grondwaterbeheer, met name waar grondwaterbeheer gecombineerd is met WKO-toepassingen. Het bedrijf vervult bovendien een publiek belang als 'bewaker' van de strategische grondwatervoorraden, die de bedrijfscontinuïteit op lange termijn waarborgen. Partner in gebiedsgericht beheer brengt medezeggenschap over voorwaarden en vormgeving van ondergrondgebruik en omgang met grondwaterverontreinigingen dichterbij. Tenslotte beschikt het bedrijf bij uitstek over kennis van de (diepe) ondergrond en geohydrologische systemen in de provincie. Deze kennis is complementair aan die van de waterschappen (ondiep grondwater, oppervlaktewater), waardoor het nutsbedrijf zich nog meer als partner in toekomstige (publiekprivate) beheeroplossingen kwalificeert.

2.3.5 Veranderingen in de samenleving

De overheid in transitie ziet zich geconfronteerd met een samenleving van goed geïnformeerde en mondige burgers met een grote reactiesnelheid, leervermogen en creativiteit (de energieke samenleving). Dit vereist nieuwe, op draagvlak gerichte sturingsvormen. Burgers en bedrijven nemen het heft in eigen hand en maken actief werk van duurzaam consumeren en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Hajer van het Planbureau voor de Leefomgeving verwoordde dit onlangs treffend als 'de opkomst van de energieke samenleving'¹¹. Bij gebiedsgericht werken en innovatie gaat het niet alleen om het koppelen van overheidsbelangen, maar juist ook om het organiseren van synergie van belangen van de burgers en bedrijven die dat gebied nu of in de toekomst op de een of andere manier benutten. Het vereist nieuwe sturingsvormen voor het benutten van nieuwe kansen die nodig zijn om het vacuüm die een terugtrekkende overheid achterlaat.

Het 'slagen of falen bij gebiedsontwikkeling' stond onlangs centraal in een bijeenkomst van de zgn. Bodemambassadeurs, in het kader van de transitieopgave uit het Convenant bodemontwikkelingsbeleid. Geconcludeerd werd dat voor succes de sturingsfilosofie van de overheid doorslaggevend is. We zullen falen in het grootschalig toepassen van gebiedsontwikkeling als voorbij wordt gegaan aan de energieke samenleving en de huidige top down sturing wordt gehandhaafd. We zullen slagen in het grootschalig gebiedsontwikkelingen, als de in de samenleving aanwezige energie kan worden aangesproken en benut. Daarvoor moeten we gebiedsgericht aan de slag voor een coalitie van belanghebbende partijen om in het betreffende gebied synergie van belangen te organiseren voor de financiering van grootschalige investeringen. Neem daarbij de specifieke

¹¹ Hajer, *De energieke samenleving – op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*, PBL, Den Haag, juni 2011

gebiedsdynamiek als vertrekpunt. Onderstaand voorbeeld van coalitievorming in gebiedsprocessen is illustratief, het betreft een bijeenkomst van de 'Bodemambassadeurs' van het initiatief 'Bewust bodemgebruik'.

Bestuurlijk wordt het belang van de energieke samenleving om tot nieuwe werkvormen en nieuwe oplossingen te komen onderkend. De milieudeputeerde Van den Hout is actief deelnemer in de kring van bodemambassadeurs en de vernieuwing die het Convenant bodemontwikkelingsbeleid voorstaat. Watergraven Verheyen en Glas verbinden actief de waterwereld met innovaties in de bodemwereld. De uitdaging is om deze bestuurlijke belangstelling ambtelijk te vertalen en te verankeren in beleid en uitvoeringsstrategieën van de overheid.

Bodemambassadeur Hans Huijbers (ZLTO) heeft bestuurders, professionals en bodemambassadeurs uitgenodigd in het hoofdkwartier van de Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie in 's-Hertogenbosch. De bijeenkomst komt op een goed ogenblik. Kansen op het gebied van ondergrondse ordening, het verbinden van landbouw en natuur en het bereiken van integraliteit in de bodem- en watersector; iedereen kan ze benoemen. Nú komt het eropaan die uitdagingen om te zetten in concrete projecten, zo is de communis opinio. Huijbers onderstreept in zijn welkomstwoord nog eens het belang van de ondergrond als drager van energie, water en voedsel, en dáármee als wegbereider voor sociale vernieuwing.

Bestaande structuren - val er niet in terug, is de boodschap van de werkgroep '**Producterend landschap**'. Deze structuren gaan immers uit van de maximalisatie van maar één functie. Juist waar landbouw en natuur elkaar tegenkomen heeft de bodem verscheidene ontwikkelingsmogelijkheden. Zoek daarom naar nieuwe arrangementen voor multifunctioneel landgebruik. Waarden als collectiviteit en rentmeesterschap zijn essentieel en alleen te verwezenlijken via de weg der geleidelijkheid; evolutie, géén revolutie! De werkgroep is tegelijkertijd realistisch: "Recht doen aan de potentie van de bodem en de gebruikswensen van de omgeving vergt verdienmodellen." "Heb oog voor *waarden*-oriëntatie. Dat biedt meer perspectief dan eenzijdige focus op [economische, red.] *waarde*-oriëntatie"

Laat zien wat er bereikt is! Met die aanbeveling opent Han de Wit zijn opsomming van uitkomsten uit de werkgroep '**Bodem en water**'. De werkgroep ziet een spanningsveld: er is één systeem – het bodem/watersysteem -, maar er zijn twee werelden. Die werelden spreken nog steeds geen gemeenschappelijke taal. Toch is dat nodig. Er wordt immers gewerkt binnen één systeem op wisselende schaalniveaus en met wisselende actoren. Tegelijkertijd leidt discussie over het bodem-/watersysteem, de wenselijkheid van een systeembenadering en de noodzaak tot verbinden soms het zicht op de praktijk. Kijk daarom liever naar de praktijk: er wordt al samengewerkt. Daarvan zijn goede voorbeelden te over, meent De Wit. De praktijk wijst verder uit dat concrete vragen en casuïstiek vaak automatisch leiden tot samenwerking vanuit gedeelde belangen. Doorredenerend betekent dat voor de werkwijze, dat je begint met de vaststelling: 'We willen iets interessants realiseren' en die laat volgen door de vraag: 'We hebben de ondergrond nodig, welke faciliterende rol kan die vervullen?' Zorg verder voor voldoende communities of practices die professionals in staat stellen kennis te delen en van elkaar te leren.

"Transparante afwegingskaders; ze zijn cruciaal, wil je maatschappelijk draagvlak voor bijvoorbeeld WKO en geothermie. Informeér burgers en ondernemers; zet hen niet voor het blok." Aan het woord is Marloeke Durville, onder wier leiding in de werkgroep **ondergrondse ordening** alle haken en ogen rondom de Structuurvisie Ondergrond onder de loep genomen zijn. Durville hamert op het belang van vroegtijdige betrokkenheid van het publiek. Neem emotie en koudwatervrees serieus. Communiceer. Biedt helderheid in de afwegingen en zeg: "Zó willen wij verder met de ondergrond." Of: "Hier mag alleen een netwerk áls ..." Of: "Dáár mag geothermie onder deze voorwaarden." Of: "Op die plek kan WKO niet." Interactie tussen Rijk en provincie verdient bijzondere aandacht, vindt Durville. "Natuurlijk, er ligt straks een structuurvisie van het Rijk, maar laat de provincies ook met een structuurvisie komen. Benader Rijk en provincie wél als gelijkwaardige partijen met elk eigen verantwoordelijkheden." Betrek ten slotte alle functies en lagen van de ondergrond in die nieuwe structuurvisie, beveelt de werkgroep aan. Een kritisch punt is de formulering: hoe ben je concreet genoeg, maar niet te specifiek? Rottenberg stuurt aan op afronding: "De topprioriteit, wáár ligt die? Volgens Durville ligt die bij de vraag hoe overheden het publiek zo goed mogelijk betrekken bij de inrichting van de ondergrond.

2.4 Voorlopige conclusies nut en noodzaak bestuurlijke agenda

Kortom, ingewikkelde maatschappelijke opgaven kunnen door de daarmee samenhangende complexiteit in toenemende mate alleen integraal en gezamenlijk aangepakt worden. Daarbij zijn vaak niet de wettelijke bodemtaken het “trekpaard” voor een initiatief (kwadrant IV) maar de al dan niet gezamenlijk met particuliere partijen en bewoners door de overheid gestelde ambities (kwadrant I). Voor het realiseren van deze ambities zoals bedoeld in kwadrant I is een andere manier van sturing noodzakelijk. De vraag is of daar een provinciale bestuurlijke agenda voor nodig is. Naast een bestuurlijke agenda als stimulans voor GGb zijn er immers ook andere instrumenten waarmee dit doel kan worden bereikt. Wanneer op grond van de voorgaande paragrafen gekeken wordt naar wat er speelt, dan ontstaat het volgende beeld.

2.4.1 Met betrekking tot het proces wordt het volgende geconcludeerd:

- De wettelijke bodemtaken fungeren steeds minder als trekpaarden (trekken aan een “dood” paard). Andere bredere ambities van een of meerdere partijen moeten in een gezamenlijke zoektocht worden gevonden.
- Voor het vinden van betere trekpaarden is het nodig om synergie van belangen te organiseren van overheden, burgers en bedrijven die een gebied nu of in de toekomst op de een of andere manier gebruiken en/of beheren en daarmee samenwerken.
- Bodemoverheden en wateroverheden en andere daarbij betrokken partijen moeten daarbij elkaars taal spreken, maar ook de taal van de bewoners en ontwikkelaars.
- Er is behoefte aan nieuwe, in overheidsbeleid verankerde sturingsfilosofieën: slim faciliteren en cofinancieren met beschikbaar overheids- en marktgeld. Bij gebiedsgericht werken en innovatie gaat het immers niet alleen om het koppelen van overheidsbelangen, maar juist ook om het organiseren van synergie van belangen van de burgers en bedrijven die dat gebied nu of in de toekomst op de een of andere manier benutten. Bedrijven en bewoners, die het heft in eigen hand nemen, dienen hierbij actief te worden betrokken.

Om dat laatste te kunnen bewerkstelligen is een bestuurlijke agenda nodig omdat het bestuur en het ambtelijk apparaat, in zekere mate afzonderlijk van elkaar, zoekende zijn naar een effectieve rol van de overheid in het ‘nieuwe’ procesverloop. Een rol die per definitie niet in wet- en regelgeving verankerd is, mede waardoor bestuurlijke legitimatie een vereiste is. Ook het ontwikkelen van kennis en vaardigheden bij de betrokken partijen om met deze nieuwe dynamiek om te gaan is nodig. Voor zover daarvoor geen min of meer omliggende methodiek beschikbaar is, dient deze ontwikkeld, uitgedragen en toegepast te worden. De praktijk leert dat handreikingen daarvoor niet het meest geschikte middel zijn.

2.4.2 Met betrekking tot doorwerking wordt het volgende geconcludeerd:

- Dat er behoefte bestaat aan beleidsruimte voor innovatieve gebiedsgerichte maatwerkoplossingen die verder gaan dan specifiek sectoraal beleid en dat daar mandaat, competenties en durf voor nodig is.
- Dat er behoefte is aan afwegingsprocessen waarmee tot een gebiedsgerichte normstelling gekomen kan worden.
- Dat die gebiedsgerichte normstelling moet kunnen doorwerken in de werkpraktijk van beleidsmakende, planvormende, vergunningverlenende en toetsende overheden.
- En dat deze doorwerking moet kunnen worden geborgd met steun van alle betrokken partijen, voldoende robuust om gezamenlijk onzekerheden te assimileren.

Dit laatste leidt tot de conclusie dat ook al is aan alle voorgaande condities voldaan dan nog moet er iets geregeld en bestendig worden. Ambtelijk is het immers niet mogelijk om het reguliere beleid van een betrokken

overheid voor een eventueel hoger gebiedsgericht belang aan te passen. Hiervoor is bestuurlijke interventie en besluitvorming in enigerlei vorm noodzakelijk.

2.4.3 Met betrekking tot organisatie wordt het volgende geconcludeerd:

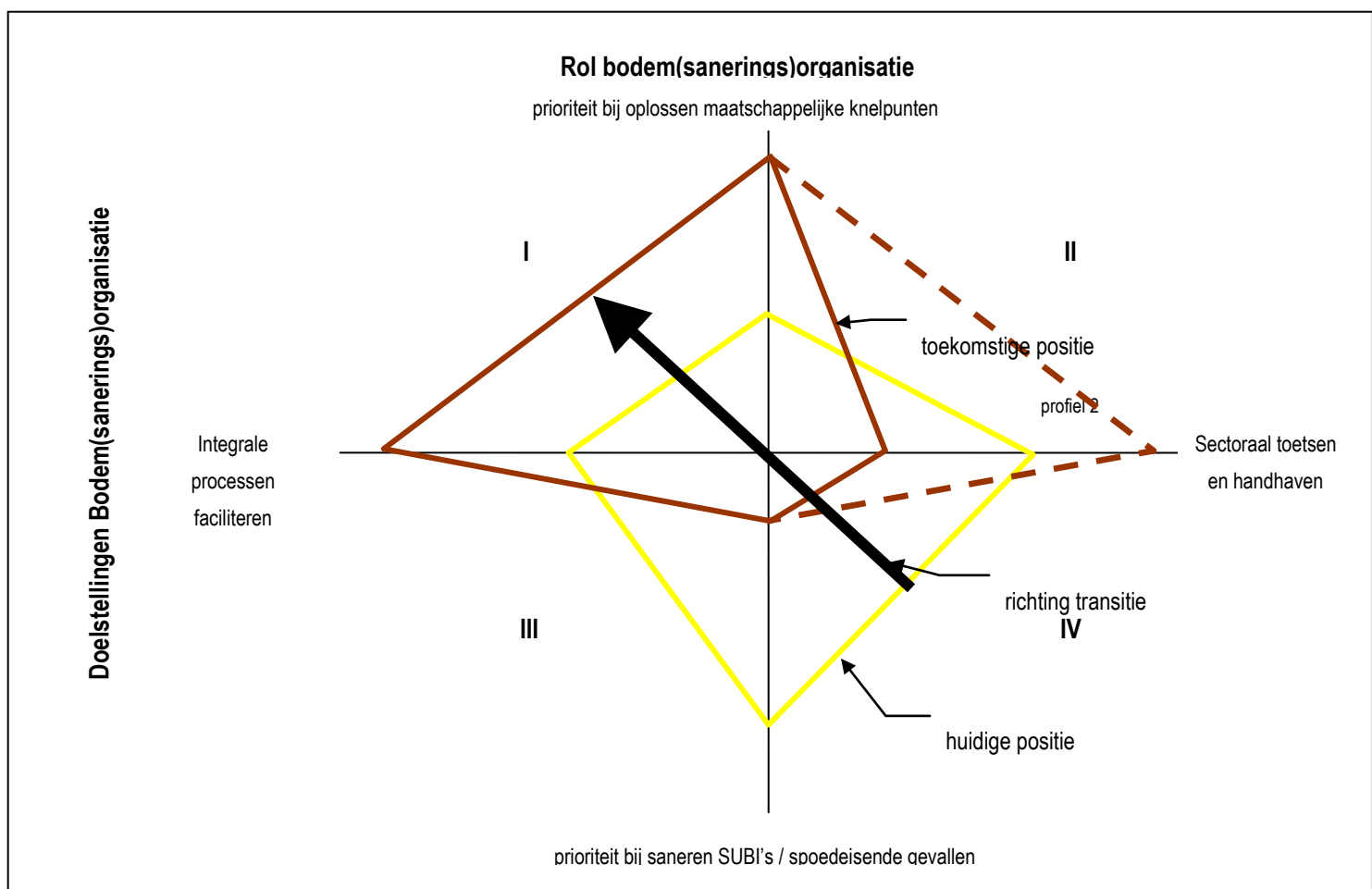
- Bodem moet naar een logischer plek in de organisatie, meer naar de voorkant (participeren en faciliteren) en niet alleen aan de achterkant (toetsen en handhaven).

Voor dit aspect geldt dat hiervoor strikt genomen geen bestuurlijke agenda vereist is. De vraag blijft echter, hoe deze in dit verband gewenste organisatievorm het beste kan worden gerealiseerd nu bestuurlijk en ambtelijk men nog zoekende is naar nieuwe sturingsvormen en bijpassende organisatiestructuren die in dit verband niet van “binnen naar buiten”, maar juist van “buiten naar binnen” vorm zou moeten krijgen.

3. PRAKTIJKVOORBEELDEN

3.1 Analyse kader voor de praktijkvoorbeelden

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een aantal praktijksituaties getoetst of de conclusies uit hoofdstuk 2, die gebaseerd zijn op een theoretische analyse, bijeenkomsten van het consortium en interviews, overeenkomen met de praktijk. Alvorens hiertoe over te gaan wordt nog even stil gestaan bij een mogelijke methodiek van waaruit naar de verschillende praktijkvoorbeelden zal worden gekeken. Daarvoor wordt opnieuw gebruik gemaakt van figuur 2 dat hieronder opnieuw zichtbaar is.



Figuur 3: De transitie van de huidige naar de toekomstige situatie

Voor de manier waarop naar een concrete casus is gekeken zijn in relatie tot dit figuur de volgende vijf procesvereisten beschouwd.

1. *Trekpaard: verleg opgave*

Om een sectoraal probleem te kunnen oplossen wordt met een aanpak gebaseerd op kwadrant I in samenspraak met betrokken belanghebbenden het speelveld eerst vergroot door een integrale benadering toe te passen. Een concreet sectoraal probleem wordt geplaatst binnen een groter verband, bijvoorbeeld een

groter gebied, met onder en bovengrond, met verschillende ambities, maatschappelijke vraagstukken en met andere partijen met andere belangen die andere talen spreken. Gezamenlijk wordt op basis van een integrale benadering een beter trekpaard gezocht waardoor er meer kans bestaat om het sectorale vraagstuk op te lossen. Voor het beoordelen van de praktijkvoorbeelden is het van belang of en zo ja hoe dit is gebeurd.

2. *Herformuleer vraagstuk*

Op basis van deze integrale benadering wordt met een aanpak volgens kwadrant I gezocht naar het meest urgente bestuurlijke vraagstuk om daarmee de regie te verleggen naar het bestuurlijk niveau dat daarvoor het meest geschikt is. Is dit ook in de praktijkvoorbeelden gebeurd?

3. *Organiseer synergie*

Vervolgens is het van belang om, zo mogelijk onder bestuurlijke regie, op projectniveau gebiedsgerichte synergie van belangen te organiseren en zo nodig en mogelijk burgers en bedrijven daarbij te betrekken. Daarbij is het van belang om de publieksvoorlichting te wijzigen van saneren naar het realiseren van het beoogde gebruik, het nieuwe trekpaard. Onderhandel daarbij positioneel, door zich te verdiepen in elkaars belangen om daarmee te komen tot win-win situaties. Is deze werkwijze bij de praktijkvoorbeelden terug te vinden?

4. *Ontwikkel aanpak en oplossing*

Regel, indien dit voor een gebiedsgerichte aanpak nodig, het mandaat van de betrokken partijen om in kwadrant I te kunnen onderhandelen. De wettelijke taken en het daarbij behorende sectorale beleid uit kwadrant IV is immers nog steeds van kracht. Hoe is in de praktijkvoorbeelden het mandaat geregeld?

5. *Borg besluitvorming en resultaat*

Borg de binnen kwadrant I gemaakte afspraken zo nodig in samenwerkingsovereenkomsten en of convenanten en beoordeel of gezamenlijke bestuurlijke betrokkenheid daarbij noodzakelijk is.

Door vanuit deze bril en met deze vragen naar de verschillende praktijkvoorbeelden te kijken kan beter worden beoordeeld of de voortgang in een concreet geval belemmerd wordt door een gebrek in de gehanteerde methodiek of door het ontbreken van bestuurlijke betrokkenheid. Onderstaand is dit per casus toegelicht, kernelementen van de analyse zijn in tekstblokken samengevat.

3.2 Praktijkvoorbeelden in Brabant

In bijlage 3 zijn beelden geschetst van de ontwikkeling van gebiedsgericht grondwaterbeheer in een zestal gemeenten in Noord-Brabant. In deze paragraaf worden de projecten qua doelstellingen, strategie, proces en rolverdeling getoetst aan het in figuur 2 weergegeven analysekader en de toelichting daarop.

3.2.1 Tilburg

Het grondwaterkwaliteitbeheer in Tilburg is van directe invloed op stedelijke functies en ondergrondgebruik. Gewenste ontwikkelingen - duurzame inrichting, gebruik van ruimte en ondergrond, leefomgevingkwaliteit - worden gehinderd of zelf verhinderd door blijvend aanwezige grondwaterverontreinigingen.

Oplossing

Sectoraal beheer van afzonderlijk beschouwde waterstromen, grondwaterstanden, grond- en grondwaterverontreinigingen zijn opgeschaald naar een geïntegreerd samenhangend watersysteembeheer en geplaatst binnen het perspectief van de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen van de stad. Door het watersysteembeheer te plaatsen in een groter verband en een grotere tijd- en ruimteschaal kan doelmatigheidswinst worden behaald. Het integraal beheer is daarmee geplaatst binnen het perspectief van andere belangen van andere partijen. De nieuwe trekpaarden voor het sectoraal beheer zijn: efficiënter benutten, verbeteren en beheren van het Tilburgse grondgebied.

Tilburg

1. Zoek trekpaard

- van negatief ('failliet bodemsanering') naar positief: duurzaam ontwikkelen en gebruiken en doelmatig beheren van maaiveld en ondergrond (Spoorzone, stedelijke gebied)

2. Herformuleer sectoraal vraagstuk tot integrale, bestuurlijk opgave

- faciliteren van dynamiek in centrumgebied, met opbrengsten (geld, ruimtelijke kwaliteit etc)
- doelmatig waterkwantiteit- én -kwaliteitbeheer, met gerelateerde kostenbesparingen
- verwezenlijken van klimaat- en energiedoelen

3. Organiseer synergie en coalities

- gemeente fungeert als spil (grootste belang), nutsbedrijf schakelt bij (belang bij strategische grondwater voorraad)
- waterschappen en provincie haken aan
 - waterschap: belang risico's bij uitstroming naar beken, doelmatig waterbeheer),
 - provincie: regierol gebiedsprocessen, doelmatig & duurzaam beheer (oa KRW), energiedoelen
- bedrijven sluiten aan (risico- en kostenreductie, vrijwaring lt verplichtingen en aansprakelijkheid, balansoptimalisatie)

4. Ontwikkel gebiedsgerichte aanpak

- inhoudelijk: het eenvoudigste deel van de opgave
- financiering, investeringen en voorzienbare beheer kosten: niet doorslaggevend
- open eind: afdekken lange termijn aansprakelijkheidsrisico voor gemeente als gebiedsbeheerder

5. Borg proces en resultaat

- einddoel bestuurlijk gewenst, proces verloopt, draagvlak voor oplossingsrichting
- vormgeving: breed integraal GGb-plan of 'smalle' Wbb-beschikking
- open eind: inzet 'drukmiddelen' (handhaving, wettelijk instrumentarium) om deelname derden te bevorderen
- onzekerheid over (blijvend geborgde) randvoorwaarden op de grens van beheergebied en beken
- realisatie GGb: indien 'samen uit - samen thuis' principe bij 'echt grote tegenvallers' in de toekomst

Voor het vaststellen en uitvoeren van het daarmee samenhangend uitvoeringsprogramma bleek binnen de ambtelijke werkgroep onvoldoende mandaat beschikbaar en ontbreekt een gezamenlijke bestuurlijke betrokkenheid om tot besluitvorming te komen over een integrale, gebiedsgerichte uitvoeringsstrategie. Omdat de ontwikkeling van de Spoorzone onder de reikwijdte van de Crisis en Herstelwet valt, kunnen hier andere

oplossingen worden gevonden die stagnatie van de stedelijke ontwikkeling in de Spoorzone voorkomen. Hierdoor neemt echter ook de kracht van het motief 'ruimtelijke ontwikkeling' af om tot een spoedige introductie van de gebiedsgerichte aanpak te komen. De weliswaar niet bestuurlijk vastgestelde integrale gebiedsvisie verschaft de gemeente echter wel het inzicht om in concrete gevallen elders tot integrale oplossingen te komen.

Het project stagneert mede omdat betrokken partijen verwachten dat de gemeente als gebiedsbeheerder de risico's voor het lange termijn beheer van het grondwaterwatersysteem op zich neemt. Dit betreft niet zozeer de voorzienbare kosten en voorzienbare risico's (verwachtingswaarde van aanvullende beheermaatregelen bij mogelijk onaanvaardbaar milieuhygiënisch risico op lange termijn). Het gaat vooral om maatgevende gevolgen van veranderingen in externe randvoorwaarden, zoals een aanscherping van Nederlands en/of Europees beleid in de toekomst. Deze gevolgen zouden dan afgedwongen kunnen worden door de partners die nu meedoen in het opzetten van het gebiedsgericht grondwaterbeheer, maar geheel landen op het bord van de gemeente. Met een kleine kans, maar mogelijk grote (financiële) gevolgen. De gemeente Tilburg zoekt daarom bij voorkeur naar een gezamenlijke uitvoeringsstrategie waarbij dit 'externe' risico op basis van een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid worden gedragen.

3.2.2 Oss

De vraagstelling start bij de opgave om voor een bedrijventerrein in transitie, Moleneind, een sterke toekomst te behouden. Het (grond)water- en energiebeheer dragen bij aan imago (duurzaam) en dienen zodanig te worden ingericht dat grondtransacties, ontwikkeling en het gebruik van de ondergrond - die alle bijdragen aan een bloeiende, leefbare en energieneutrale stad - niet belemmerd worden. De belangen zijn groot, het werven van vervangende economie en werkgelegenheid bepalen de toekomst van de gemeente.

Oplossing

De omgang met historische vervuiling en modern, duurzaam (grond)waterbeheer en -gebruik worden geplaatst binnen het perspectief van de ontwikkelingsopgave. Ook buiten het bedrijventerrein Moleneind is sprake van mogelijkheden om voordelen van geïntegreerd, gebiedsgericht waterbeheer te behalen, als direct voordeel (doelmatigheidswinst), en in de vorm van energiewinst, ruimtelijke kwaliteit, natuurwaarden.

Oss

1. Trekpaard

- van negatief ('failliet bodemsanering') naar positief: duurzaam ontwikkelen, gebruiken en beheren van maaiveld en ondergrond (bedrijventerrein Moleneind, stedelijk gebied)

2. Herformuleer sectoraal vraagstuk tot integrale, bestuurlijk opgave

- bevorderen vestigingsklimaat, investeringsbereidheid etc omgeving Moleneind
- doelmatig beheer (stedelijk) waterkwantiteit- en kwaliteitbeheer
- klimaat- en energiedoelen

3. Organiseer synergie en coalities

- gemeente als spil (grootste belang), provincie schakelt bij (bevoegd gezag Wbb, KWR-opgave, economie en regionale ontwikkeling)
- waterschap betrokken bij uitwerking (belang oppervlaktewaterkwantiteit- en -kwaliteitbeheer, coproducent stedelijk waterbeheer), nutsbedrijf ondersteunt (belang grondwaterwinning 'op afstand')
- bedrijven sluiten aan na vestiging van GGb (afdoen aansprakelijkheid en beheerverplichtingen / vrijval voorzieningen, optimalisatie bedrijfsvoering, water- en energiehuishouding, belang ontwikkelende partijen)

4. Ontwikkel gebiedsgerichte aanpak

- conceptueel model en inhoudelijk uitwerking: het eenvoudigste deel van de opgave?
- financiering: niet doorslaggevend
- toedeling van rollen, verantwoordelijkheden, operationele taken
- open eind: afdekken lange termijn VAR-risico gemeente (c.q. de gebiedsbeheerder) en provincie (bevoegd gezag Wbb), direct betrokken bedrijven (afkoop onder vrijwaring)

5. Borg proces en resultaat

- overeenstemming over principe en einddoel proces (nu in initiatiefase), draagvlak voor oplossingsrichting
- open eind: inzet 'drukmiddelen' (handhaving, wettelijk instrumentarium) om deelname derden te bevorderen
- overeenstemming over 'samen uit - samen thuis' principe (mbt 'echt grote tegenvallers' in de toekomst)

Hoewel dit project zich nog in de oriëntatiefase bevindt, evalueert dit project, evenals Tilburg, van een kwadrant IV project naar een kwadrant I project, het faciliteren van stedelijke ontwikkeling en beheer. Het grootste probleem van dit project in de huidige fase lijkt te zijn dat het de gemeente nog niet lukt om dit integrale project op de bestuurlijke agenda van de betrokken overheden te krijgen. Bestuurlijke agendering is in de huidige fase van transitie vereist omdat dit type projecten in strategisch, tactisch en operationeel opzicht nog niet tot de standaard uitvoeringspraktijk van de betrokken partners behoort. In Tilburg was daar in het recente verleden een gemeenschappelijke bestuursopdracht voor nodig, in het geval Oss kan een uitgesproken 'ferme wens' van gemeente, provincie en waterschap als startpunt gelden. Met dit startpunt kan een inhoudelijke uitwerking volgen waarmee ondermeer inzicht wordt verkregen in kosten en onzekerheden alsmede voordelen van de benadering. Indien dat perspectief aantrekkelijk blijkt, zoals verwacht wordt, dienen de betrokken partijen tot de respectievelijk benodigde bijdrage en partnerships te besluiten en de gebiedsgerichte werkwijze in de eigen praktijk te effectueren. Het afdekken van inherente onzekerheden op langere termijn vormt ook hier een aandachtspunt. Een eerste verkenning wordt op dit moment door Tauw uitgevoerd.

3.2.3 Maarheeze

In Maarheeze (gemeente Cranendonck) vindt in een gedeeltelijk autonoom verlopend proces de (her)ontwikkeling plaats van een bestaand bedrijventerrein. De 'bodemopgave' op het feitelijke bedrijventerrein - een beperkte leeflaagsanering en herschikking van gebouwen - wordt tot nu als afzonderlijke activiteit door de betrokken (private) partijen uitgevoerd. Dit deel van de opgave kan prima zonder gebiedsgerichte benadering worden afgedaan. De bedrijfsactiviteiten in het verleden leiden indirect ook tot een beheeropgave met betrekking tot de bodem- en grondwaterkwaliteit in een bredere omgeving. Het gaat daarbij om de sanering van waterlopen, waterbodems en grondwaterverontreiniging en de milieuhygiënische afwerking van voormalige stortplaatsen. Vanuit het startpunt van uitsluitend sectoraal beheer (bodem- en grondwatervervuiling) stagneert de aanpak, betrokken partijen vinden elkaar nog onvoldoende, middelen ontbreken.

Oplossing

Een aanpak is mogelijk in combinatie met de versterking van natuurwaarden en ontwikkeling van 'woningen in het groen'. Met zo'n gezamenlijke en gebiedsgerichte aanpak, met waardecreatie en uitruil van baten en lasten, kan een oplossing worden gerealiseerd. Wanneer de betrokken private bedrijven daar aansluiting bij vinden, kan verder gezamenlijk voordeel worden behaald.

In deze opgave is niet de herschikking van bestaande of de ontwikkeling van nieuwe gebruiksfuncties leidend, met geldt een omgekeerde beweging. Het realiseren van 'renderende' woningen staat nu ten dienste van een haalbare saneringsaanpak. De sectorale beheeropgave is leidend, de oplossing daarvan wordt bereikt door integratie: van aspecten (bodem, water), van functies (natuur en recreatie), van overheden (provincie,

waterschap), van publieke en private partijen (overheden, bedrijven) en van kostendragers (belanghebbers, baathebbers). De aanpak lost het beheerprobleem op voor waterschap, gemeente, provincie én bedrijven, en leidt tot kwaliteitswinst in termen van milieukwaliteit, watersysteem, leefomgeving, natuurwaarden. Het betreft hier dus een transitie van kwadrant IV (sectorale opgave met eigen middelen) naar kwadrant III (sectorale opgave met cofinanciering vanuit een breder proces).

Voor succes moeten met name de overheden - provincie, waterschap, gemeente - elkaar vinden in de gezamenlijke aanpak. Het bevoegd gezag bodem (provincie) heeft inmiddels de overtuiging dat een traditionele saneringsaanpak hier niet haalbaar is. Het waterschap en de gemeente zijn met dit inzicht geconfronteerd, maar hebben zich daarmee nog niet vereenzelvigd.

Maarheze

1. Trekpaard

- van negatief (ontbreken van middelen voor beeksanering en afwerking stortplaatsen) naar positief: ontwikkelen van ruimtelijke en functionele potentie (blauwe en groene natuur, wonen)

2. Herformuleer sectoraal vraagstuk tot integrale, bestuurlijk opgave

- versterken EHS / natuurwaarden / watersysteem
- versterken woonfunctie, 'rood voor groen'
- open vraag: gedeelde verantwoordelijkheid voor historisch probleem?
- open vraag: rol beheerorganisatie AbdK?

3. Organiseer synergie en coalities

- waterschap (beekbeheerder) en provincie (bevoegd gezag Wbb) fungeren als spil
- gemeente schakelt bij (belang wonen in het groen, WOZ opbrengst, ruimtelijke kwaliteit)
- open vraag: bedrijven sluiten aan? (gering eigenbelang, beperkt aanspreekbaar), aanhaken bedrijven is wel van belang voor bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak

4. Ontwikkel gebiedsgerichte aanpak

- materieel: het eenvoudigste deel van de opgave?
- initiëren van proces, motiveren van beoogde partners
- open eind: rond krijgen van financiering, omgang met onzekerheden en risico op lange termijn
- aandachtspunt: (toekomstbestendige) randvoorwaarden benedenstrooms van het beheergebied (via grondwater, via oppervlaktewater)

5. Borg proces en resultaat

- startpunt: regel een initiatiefnemer / procesmanager (gebiedsontwikkeling, proces coalitievorming)aandachtspunt: beheerverantwoordelijkheid op lange termijn

3.2.4 Eindhoven / Waalre

De betrokken publieke en private partijen werken in Eindhoven nauw samen in een gebiedsproces, waaraan een bestuursovereenkomst ten grondslag ligt. In de gebiedsaanpak worden grondwateroverlastbestrijding, herontwikkeling van vrijkomende bedrijfslocaties en de benutting van ondergrond voor WKO en winning van grondwater samengebracht. Samenwerking, op basis van vertrouwen en een win-win oplossing voor alle partijen, maakte een haalbare aanpak mogelijk met voor ieder hanteerbare onzekerheden en risico's. Het proces van

samenwerking raakte verstoord door complicaties als gevolg van grondwatervervuiling, met name rond de vraag wie de extra kosten en risico's zou moeten dragen en door een initiële terugval naar een traditionele benadering volgens de 'gevalsaanpak'.

Oplossing

De provincie nam het initiatief om de opgave in een ruimer verband te plaatsen (gebiedsgericht grondwaterbeheer) en de sectorale regelgeving meer 'naar de geest' dan 'naar de letter' toe te passen. Hierdoor is het onderlinge vertrouwen tussen de waterpartners hersteld en vindt de samenwerking door partijen weer voortgang. De case Eindhoven / Waalre illustreert de noodzaak om in de transitie van kwadrant IV naar kwadrant I oplossingsruimte te creëren en zeker te stellen. En tevens om te waken voor reflexmatige terugval in dominante werkwijzen, van kwadrant IV naar kwadrant II.

Eindhoven / Waalre

1. Trekpaard

- van negatief (bedreiging grondwaterwinning, wateroverlast, grondwatersanering) naar positief: ruimtelijke ontwikkeling, functionele potentie (waterwinning, natuur, wonen)

2. Herformuleer sectoraal vraagstuk tot integrale, bestuurlijk opgave

- veiligstelling drinkwaterwinning
- versterken EHS
- ook (?) doelmatig beheer door publiek-private samenwerking

3. Organiseer synergie en coalities

- Brabant Water als spil (grootste belang?), provincie schakelt bij (regierol, structurele beheeroplossing Wbb/KRW)
- gemeente haakt aan (grondwateroverlastbestrijding, ruimtelijke kwaliteit)
- bedrijven sluiten aan (kosteneffectieve oplossing, afdoen lange termijn verplichtingen, vrijval voorzieningen)

4. Ontwikkel gebiedsgerichte aanpak

- materieel: het eenvoudigste deel van de opgave?
- gaande houden van proces, aan tafel houden van beoogde partners
- aandachtspunt: rond krijgen van financiering, verdeling van verantwoordelijkheden en lange termijn risico's
- aandachtspunt: zekerheid over (toekomstbestendige) randvoorwaarde grondwaterwinning

5. Borg proces en resultaat

- bestuurlijk vastleggen van resultaat (onderlinge afspraken, taakverdeling, middelen, risico's)
- borging van operationeel beheer en rapportage

De in aanleiding sectorale doelen - wateroverlast, vervuiling, grondwaterwinning - worden in gebiedsverband bijeengebracht en verbonden met hogere maatschappelijke doelen - duurzame energie, hoogwaardig ruimtegebruik -. De oplossing wordt mede mogelijk door de sectorale toetsing onderdeel te maken van het integrale proces. Het betrokken bevoegde gezag evolueert daarbij van directief (wat moet volgens de wet) naar regie (ingrijpen bij stagnatie).

3.2.5 Zundert

Op een voormalige bedrijfslocatie verhindert de (historische) bodemvervuiling de ruimtelijk en functioneel gewenste herontwikkeling. De saneringsaanpak stagneert, er is geen uitzicht op een technisch en financieel

haalbare 'schone' toekomst. Dit inzicht van het bevoegd gezag wordt gedeeld door gemeente en het waterschap. De restverontreiniging in de ondergrond staat het beoogde gebruik (winkel- en appartementencomplex) niet in de weg. De ruimtelijke planvorming hiervoor is doorlopen, er is zelfs investeringsbereidheid, ondanks de vervuiling. Omdat volledige sanering niet mogelijk is, moet voorzien worden in geborgd beheer, met name in verband met de mogelijke uitstroming van verontreinigd grondwater naar een naastgelegen beek. De grondexploitatie van het initiatief staat een verantwoorde omgang met ondiepe verontreinigingen toe, maar kan niet voorzien in de bekostiging van het grondwaterbeheer. Tot dit moment hebben besluitvorming over aanpak en communicatie daarover door provincie en gemeente uitsluitend plaatsgevonden in de context van de bodemsanering.

Oplossing

Ontwikkeling van de locatie is gewenst en kan verantwoord plaatsvinden, met inachtneming van risicobeheer van de resterende grondwaterverontreiniging. Op dit moment wordt het proces verlegd van 'bodemsanering' (kwadrant IV) naar 'ontwikkeling' (kwadrant I), als coproductie van bevoegd gezag (provincie), waterbeheerder en gemeente.

Zundert / Rijsbergen

1. Trekpaard

- van negatief ('zwarte locatie', stagnerende bodemsanering) naar positief: verzilver ruimtelijke en functionele potentie (locatie, naastgelegen beekdal)

2. Herformuleer sectoraal vraagstuk tot een bestuurlijk opgave

- inbreiden in plaats van uitbreiden
- doelmatige besteding van schaarse middelen

3. Organiseer synergie en coalities

- gemeente als spil (grootste belang: ruimtelijke kwaliteit, WOZ, 'zorg' voor omwonenden), provincie haakt aan en faciliteert (belang oplossing Wbb- en KRW-opgaven)
- waterschap schakelt bij (belang risicobeheer waterkwaliteit, mogelijk bijdrage ontwikkeling beekoever)
- ontwikkelaar wordt gevraagd te investeren ondanks recessie, door duidelijk financieel kader en risico eliminatie

4. Ontwikkel gebiedsgerichte aanpak

- conceptueel model en inhoudelijke aanpak: het eenvoudigste deel van de opgave?
- verleg context besluitvorming en communicatie van saneren naar ontwikkelen
- aandachtspunt: allocatie van beheerverantwoordelijkheden en aansprakelijkheidsrisico's op korte (ontwikkeling) en lange termijn (bestendig geborgd beheer)

5. Borg proces en resultaat

- uitvoeringscontract (ambtelijk doenbaar, bestuurlijk afgehecht)
- mandatering actoren in vervolgtraject, procesmanager 'locatieontwikkeling'
- zekerheid over randvoorwaarde op de grens tussen 'geval' en 'beek'
- geborgde verantwoordelijkheid en financiële grondslag voor beheer op lange termijn

Locatieontwikkeling moet gaan fungeren als context voor de inhoudelijke aanpak en de besluitvorming daarover, en voor de communicatie met overheden, burgers en marktpartijen. Het ontbreekt de gemeente op dit moment aan slagkracht om dit voor de gemeente unieke project te kunnen regisseren. Bestuurlijke afspraken over een gezamenlijke ruimtelijke opgave, waarbij de provincie in dit geval de regie tijdelijk zou kunnen overnemen, draagt bij om dit project vlot te trekken en tot een goed einde te brengen. Een directieve en strak normatieve opstelling bestendigt de huidige stagnatie. Het bevorderen van actie van derden, vanuit een integraal proces, leidt tot een

aanpak die ook de sectorale doelstellingen het best verwezenlijkt. Het bevoegd gezag Wbb investeert dan in locatieontwikkeling in plaats van in een sanering.

3.2.6 Vosdonk

Op dit bedrijventerrein is een oplossing gevonden voor het gezamenlijk beheren van aanwezige grondwaterverontreinigingen. De provincie nam hiervoor het initiatief, nadat bleek dat de gemeente en de betrokken bedrijven er zelf niet uitkwamen.

Oplossing

Namens gemeente en bedrijven wordt een (externe) grondwaterbeheerder aangesteld voor het collectieve deel, het beheer van het vervuilde diepe grondwater. De bedrijven nemen verantwoordelijkheid voor de aanpak van de (individuele) bronlocaties. De transitie betreft de initiërende, stimulerende en faciliterende rol van de provincie als het sectoraal bevoegde gezag 'voor andermans probleem', dus van kwadrant II (sectoraal reagerend) naar kwadrant IV (initiërend en faciliterend).

Vosdonk

1. Trekpaard

- doelmatige oplossing van een sectorale beheeropgave

2. Herformuleer sectoraal vraagstuk tot integrale, bestuurlijk opgave

- vitaal bedrijventerrein?
- oplossing van een vele jaren slepend dossier?

3. Organiseer synergie en coalities

- bedrijven (belang: bestaande situatie had kunnen voortduren)
- gemeente (belang: bij vitaal bedrijventerrein)
- provincie (belang: Wbb- en KRW-bestendige oplossing)

4. Ontwikkel gebiedsgerichte aanpak

- materieel: het eenvoudigste deel van de opgave
- aandachtspunt: financieel haalbaar concept, met passende toedeling van It risico

5. Borg proces en resultaat

- bestuurlijk draagvlak en besluit
- contractuele regeling voor verhouding 'publieke' beheerder en 'private' deelnemers, uitvoeringscontract met operationele beheerder
- financiering en risicodekking op lange termijn

De oplossing is doelmatig: effectief en efficiënt beheer, op kosten van vooral de probleemhebbers (met inbegrip van de 'normale' overheidsbijdrage volgens de bedrijvenregeling). Een open eind is nog het leggen van de eindverantwoordelijkheid voor het gebiedsgericht grondwaterbeheer. De externe nazorgorganisatie wordt ingehuurd. Ze draagt afhankelijk van de contractvoorwaarden wellicht een zeker financieel risico, maar draagt geen eindverantwoordelijkheid. Deze berust dan bij provincie, bij gemeente en/of de bedrijven, al naar gelang de initiatiefnemende en rissigerende overheid dat aandurft, en dat bestuurlijk mag aangaan.

4. BESTUURLIJK RELEVANTE AANDACHTSPUNTEN

Naar aanleiding van de theoretische analyse uit hoofdstuk 2 zijn medio 2012 de volgende voorlopige conclusies getrokken. Per conclusie zal kort worden aangegeven of de praktijkvoorbeelden tot aanvulling of nuancering van de conclusies aanleiding geven.

4.1 Met betrekking tot het proces

- De wettelijke bodemtaken fungeren steeds minder als trekpaarden. Andere, bredere ambities van een of meerdere partijen moeten in een gezamenlijke zoektocht worden gevonden.
- Voor het vinden van betere trekpaarden is het nodig om synergie van belangen te organiseren, van overheden, burgers en bedrijven die een gebied nu of in de toekomst op de een of andere manier gebruiken en/of beheren en daarvoor (willen) samenwerken.
- Bodemoverheden en wateroverheden en andere betrokken partijen moeten daartoe elkaars taal spreken, maar ook de taal van de ruimtelijke ordenaars, ontwikkelaars en niet te vergeten burgers.
- Er is behoefte aan nieuwe, in overheidsbeleid verankerde sturingsfilosofieën: slim faciliteren en cofinancieren met beschikbaar overheids- en marktgeld. Bij gebiedsgericht werken en innovatie gaat het immers niet alleen om het koppelen van overheidsbelangen, maar juist ook om het organiseren van synergie van belangen van de burgers en bedrijven die dat gebied nu of in de toekomst op de een of andere manier benutten. Bedrijven en bewoners, die het heft in eigen hand nemen, dienen hierbij actief te worden betrokken, gestimuleerd en gefaciliteerd.

Om dat laatste te kunnen bewerkstelligen is een bestuurlijke agenda nodig, omdat het bestuur en het ambtelijk apparaat, in zekere mate afzonderlijk van elkaar, zoekende zijn naar een effectieve rol van de overheid in het 'nieuwe' procesverloop, een rol die (nog) niet in wet en regelgeving verankerd is. De betrokkenen dienen te beschikken over kennis en vaardigheden om met deze nieuwe dynamiek om te gaan. 'Leren door doen' lijkt de aangewezen weg, 'pas doen na zeker weten' leidt tot stagnatie. Voor zover daarvoor geen min of meer omliggende methodiek beschikbaar is, dient deze ontwikkeld, uitgedragen en toegepast te worden. De praktijk leert dat handreikingen daarvoor niet het meest geschikte middel zijn, durf en competenties zijn belangrijker. Bestuurlijke stimulans en handelingsruimte zijn dan onontbeerlijk.

Casuïstiek

Bij alle praktijkvoorbeelden is of wordt het sectorale 'trekpaard' (bodemsanering en -beheer) ingeruild voor andere, effectiever drijvende krachten. Hierbij gaat het om integrale, ruimtelijke en functionele ambities. Het is niet altijd duidelijk wie ambtelijk en bestuurlijk verantwoordelijk zijn voor de transitie, wie het meer 'integrale' proces trekt en vanuit welke passende sturingsfilosofie wordt gewerkt. In de praktijkvoorbeelden waar dit niet goed geregeld is, bijvoorbeeld Tilburg, Maarheze, Zundert, treden haperingen op in de voortgang, afhechting en besluitvorming over de te tussentijds te nemen besluiten en afronding.

4.2 Met betrekking tot de doorwerking

- Er bestaat behoefte aan beleidsruimte voor innovatieve gebiedsgerichte maatwerkoplossingen die verder gaan dan specifiek sectoraal beleid, voor verwezenlijking zijn mandaat, competenties en durf nodig.

- Er is behoefte aan afwegingsprocessen waarmee gebiedsgericht maatwerk mogelijk wordt, resulterend in een gebiedsspecifiek handelingskader (een gebiedsgerichte 'norm').
- Die gebiedsgerichte normstelling moet kunnen doorwerken in de werkwijze van beleidsmakende, planvormende, vergunningverlenende en toetsende overheden.
- Deze doorwerking moet kunnen worden geborgd met steun van alle betrokken partijen, in goede en slechte tijden.

Dit laatste leidt tot de conclusie dat, ook al is aan alle voorgaande condities voldaan, er dan nog iets geregeld en bestendigd moet worden. Ambtelijk is het immers niet mogelijk om het reguliere beleid van een betrokken overheid voor een eventueel hoger gebiedsgericht belang aan te passen. Hiervoor is bestuurlijke interventie en besluitvorming in enigerlei vorm noodzakelijk.

Casuïstiek

De praktijkvoorbeelden ondersteunen deze voorlopige conclusie. Bestuurlijke betrokkenheid is niet alleen relevant voor het initiëren van de aanpak en werkwijze, maar vooral ook voor het afhechten van de resultaten en de doorwerking daarvan naar de toekomst.

4.3 Met betrekking tot organisatie

- Bodem moet naar een logischer plek in de organisatie, meer naar de voorkant (participeren en faciliteren) en niet alleen aan de achterkant (toetsen en handhaven).

Voor dit aspect geldt dat hiervoor strikt genomen geen bestuurlijke agenda vereist is. De vraag blijft echter hoe deze, in dit verband gewenste, organisatievorm het beste kan worden gerealiseerd. Temeer nu men bestuurlijk en ambtelijk nog zoekende is naar nieuwe sturingsvormen en bijpassende organisatiestructuren die niet van "binnen naar buiten" maar juist van "buiten naar binnen" vorm zou moeten krijgen.

Casuïstiek

De praktijkvoorbeelden leveren met betrekking tot deze conclusie geen aanvulling op, ondermeer omdat de analyse van de praktijkvoorbeelden niet gerichte was op de interne organisaties. Een gedeelde missie, handelingsruimte en afstemmingsprocessen tussen betrokken overheden zijn noodzakelijke ingrediënten.

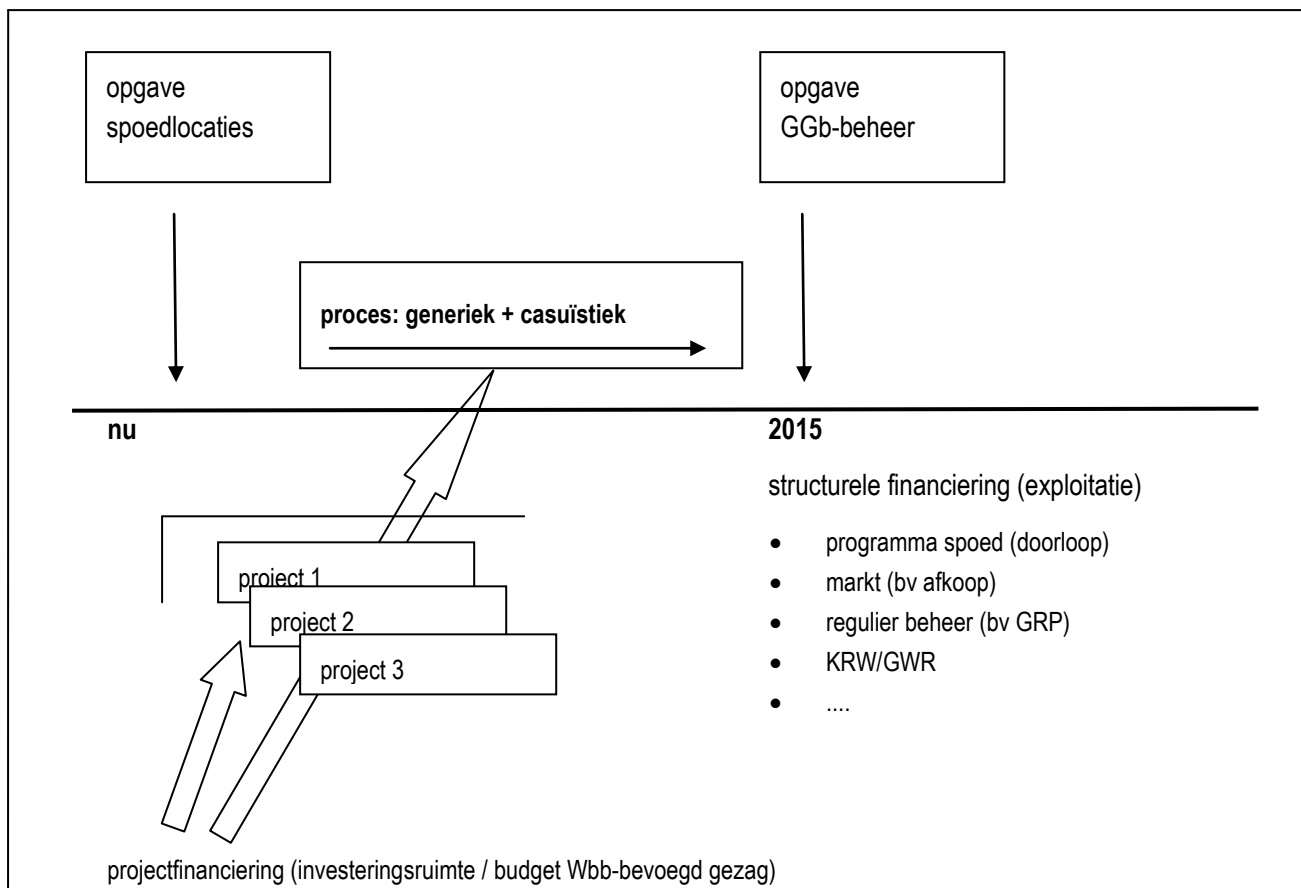
5. ONTWIKKELING 2012 - 2013

5.1 De transitie

Betrokken overheden trekken zich, mede als gevolg van de bezuinigingsopgave, terug op het uitvoeren van de wettelijke taken. Voor het oplossen van de nog resterende sectorale opgaven zijn de beschikbare financiële middelen beperkt. Uit de tussentijdse conclusies van dit onderzoek blijkt dat voor het kosteneffectief oplossen van resterende sectorale problemen juist integrale gebiedsgerichte bestuurlijke ambities, veelal van meerdere overheden gezamenlijk, vereist zijn om met minder middelen een beter en duurzamer resultaat te kunnen behalen. De praktijk in het afgelopen jaar bevestigt dat deze integrale gebiedsgerichte ambities niet worden ontleend aan wet- en regelgeving, maar aan al dan niet gezamenlijk vastgestelde bestuurlijk ambities met betrekking tot de ruimtelijke ontwikkel- en beheeropgaven voor gebieden. De resterende sectorale opgaven worden hiervan onderdeel gemaakt. Waar gebiedsprocessen verlopen, met gebruik en ontwikkeling van maaiveld en ondergrond als drijvende kracht, worden ook bodemsanering en -beheer aangepakt. Voorbeelden hiervan zijn Vosdonk, Tilburg, Eindhoven / Waalre. Waar deze drijvende kracht ontbreekt of nog onvoldoende geactiveerd kon worden stagneren zowel gebiedsontwikkeling als bodemaanpak. Voorbeelden hiervan zijn de cases Maarheze en Zundert. 'Activering' zowel (organisatorische) innovatie van de betrokken overheden om dynamiek tot stand te brengen, als bestuurlijke inzet om de gezamenlijke (bestuurlijke) ambities concreet vorm te geven en de resultaten daarvan voor de lange termijn af te hechten.

De inbedding van 'bodemsanering en -beheer' in de bredere gebiedsvraagstellingen (ontwikkeling, beheer) vergt tijd. In die tijdspanne kunnen planvormen en oplossingen ontwikkeld en verwezenlijkt worden, met voldoende draagvlak, financiering en een passende en geborgde verdeling van taken en verantwoordelijkheden. De beschikbare tijd is echter beperkt. Het huidige sectorale budget wordt aangewend, en overvraagd, om spoedlocaties aan te pakken. Rijksfinanciering daarna is naar verwachting beperkt, behoudens een doorloop voor sanering van dan nog resterende spoedlocaties. Voor het overige - niet spoedeisende bronaanpak, beheer van gebieden, locaties en objecten met relevante restverontreiniging - zullen de financiële middelen binnen de reguliere ontwikkel- en beheeropgave gevonden moeten worden. In verband met de (bron)sanering van locaties kan het nog gaan om een 'investering', een éénmalige input die terugverdiend moet worden uit waardecreatie en grondexploitatie, in het tweede geval is dekking vereist vanuit regulier beheer (stedelijk en landelijke gebiedsopgaven) en 'exploitatie' (locatie, plangebied, wijk), in beide gevallen veelal dekking in de vorm van een jaarlijkse begrotingspost.

Kort en goed, op een termijn van enkele jaren moet in Noord-Brabant 'bodemsanering' zijn geïntegreerd in gebiedsgerichte ontwikkel- en beheeropgaven. Voor een aanmerkelijk deel van de 'bodemporthefuille' kan gebiedsgericht grondwaterbeheer bijdragen aan haalbare en kosteneffectieve oplossingen. Juist waar het criterium van omvangrijke verspreiding van verontreinigd grondwater de betreffende gevallen als spoedeisend kwalificeren en ze daardoor voor het provinciale bevoegd gezag Wbb zowel prioritair als (nog) financierbaar maken. Om die reden nam de provincie het voortouw in (ondermeer) onderhavig project en zijn op tal van plaatsen in Noord Brabant initiatieven ontwikkeld om een gebiedsgerichte aanpak te verkennen, te ontwikkelen en/of te implementeren. Daarbij moet steeds worden omgegaan met de spanning tussen de aanwending van beschikbare (Wbb) middelen voor de aanpak van individuele 'gevallen' respectievelijk voor initiatiefneming, procesregie en de voorbereiding van structurele beheeroplossingen voor de lange termijn. Dat terwijl de toekenning van beschikbaar Wbb-geld goeddeels bepaald wordt door al lopende verplichtingen en de aanpak van spoedlocaties op de korte termijn. Figuur 4 geeft deze spanningsboog schematisch weer.



Figuur 4: Opgave doorloop gevalsanpak én ontwikkeling gebiedsgerichte aanpak 2012 - 2015 e.v.

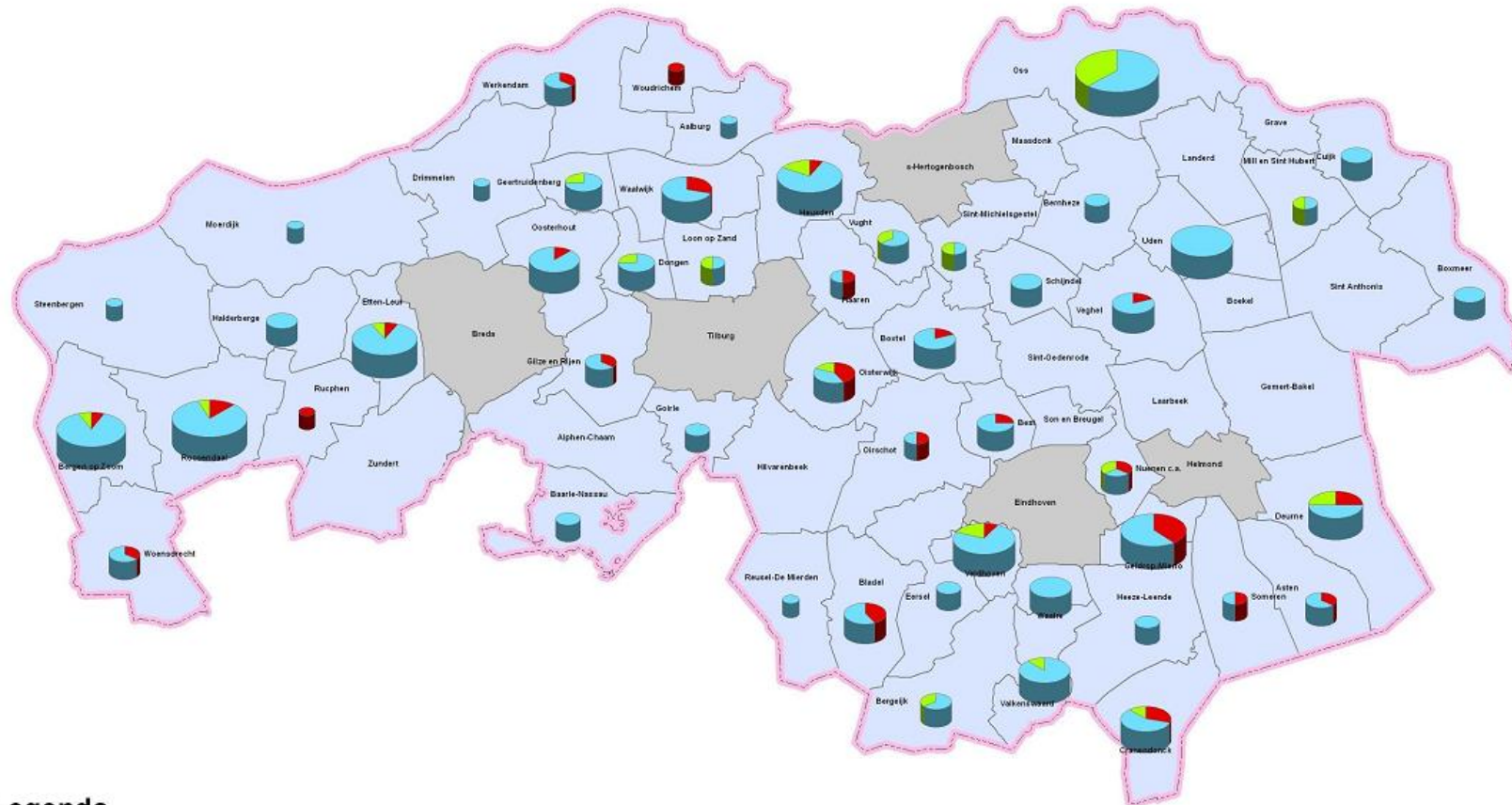
5.2 Inventarisatie en focus provincie

De provincie heeft geïnventariseerd welke gevallen van grondwaterverontreiniging als 'spoedeisend' kwalificeren (tabel 1, figuur 5). Dit overzicht is gecombineerd met situaties waar een gebiedsgerichte benadering van het grondwaterbeheer in beginsel mogelijkheden biedt. De potentiële toepassing van een gebiedsgerichte benadering voor het beheer van (verontreinigd) grondwater is bepaald met behulp van de 'viewer Gebiedsgericht grondwaterbeheer', ontwikkeld in het kader van het Uitvoeringsprogramma Bodemconvenant. De aldus geïndiceerde gemeenten zijn weergegeven in tabel 2. Met de betrokken gemeenten is vervolgens nagegaan welke dynamiek of juist stagnatie in ontwikkelingen speelt, en welke duurzaamheids- en/of beheeropgaven er aan de orde zijn (tabel 2). Dit is overigens een doorlopend proces, tabel 2 is in die zin niet meer dan indicatief en op onderdelen nog onvolledig. Op basis van de analyse en de gevoerde gesprekken is initiatief genomen voor een bestuurdersbijeenkomst voor geselecteerde gemeenten en betrokken waterschappen.

GEMEENTE	HUMAAN	VERSPREIDING	ECOLOGIE	TOTAAL	GEMEENTE	HUMAAN	VERSPREIDING	ECOLOGIE	TOTAAL
Aalburg	-	1	-	1	Laarbeek	-	-	-	-
Alphen-Chaam	-	-	-	-	Loon op Zand	-	1	1	2
Asten	1	2	-	3	Maasdonk	-	-	-	-
Baarle-Nassau	-	2	-	2	Mill en Sint Hubert	-	1	1	2
Bergeijk	-	2	1	3	Moerdijk	-	1	-	1
Bergen op Zoom	1	10	1	12	Nuenen, Gerwen en Nederwetten	1	1	1	3
Bernheze	-	2	-	2	Oirschot	1	1	-	2
Best	1	3	-	4	Oisterwijk	2	2	1	5
Bladel	2	3	-	5	Oosterhout	1	6	-	7
Boxmeer	-	3	-	3	Oss	-	11	6	17
Boxtel	1	4	-	5	Reusel-De Mierden	-	1	-	1
Cranendonck	2	4	1	7	Roosendaal	2	11	1	14
Cuijk	-	3	-	3	Rucphen	1	-	-	1
Deurne	2	4	2	8	Schijndel	-	3	-	3
Dongen	-	3	1	4	Sint-Michielsgestel	-	1	1	2
Drimmelen	-	1	-	1	Someren	1	1	-	2
Eersel	-	2	-	2	Son en Breugel	-	-	-	-
Etten-Leur	1	9	1	11	Steenbergen	-	1	-	1
Geertruidenberg	-	3	1	4	Uden	-	10	-	10
Geldrop-Mierlo	4	7	-	11	Valkenswaard	-	6	1	7
Gemert-Bakel	-	-	-	-	Veghel	1	4	-	5
Gilze en Rijen	1	2	-	3	Veldhoven	1	7	2	10
Goirle	-	2	-	2	Vught	-	2	1	3
Grave	-	-	-	-	Waalre	-	5	-	5
Haaren	1	1	-	2	Waalwijk	2	5	-	7
Halderberge	-	3	-	3	Werkendam	1	2	-	3
Heeze-Leende	-	2	-	2	Woensdrecht	1	2	-	3
Heusden	1	8	2	11	Woudrichem	1	-	-	1
Hilvarenbeek	-	-	-	-					

Tabel 1 Aantal spoedlocaties per gemeente, bevoegd gezag Provincie Noord-Brabant d.d. 18 juni 2013

Verdeling Spoedlocaties - provincie Noord-Brabant



Legenda

-  Provinciegrens
-  Bevoegd Gezag Gemeente
-  Gemeentegrenzen

AANTAL SPOEDLOCATIES



-  HUMAAN
-  VERSPREIDING
-  ECOLOGIE

Provincie Noord-Brabant



Aantal spoedlocaties d.d. 18-06-2013

gemeente	potentie gebiedsgerichte aanpak	verspreiding (potentieel) spoedeisend	dynamiek ontwikkeling en gebruik	(on)doelmatig beheer
<u>Bergen op Zoom</u>	X	XXX	hinder stedelijke ontwikkelingsopgave	hinder stedelijk waterbeheer
Roosendaal	X	XXX	te bezien	te bezien
Zundert / Rijsbergen	X		stagnatie locatieontwikkeling, natuurwaarden oeverzone?	voortgang sanering, aanvang nazorg
Etten-Leur	X	XXX	bestaand bedrijventerrein	structureel beheer grondwaterverontreiniging, risicoallocatie
Breda	X	pm	pm	pm
Oosterhout	X	XX	uitbreiding bedrijventerrein, hinder WKO, stagnatie van grondoverdracht	doelmatige aanpak gevallen 'spoed'??
Geertruidenberg	X	XX	bestaand bedrijventerrein	te bezien
<u>Dongen</u>	X	XX	ontwikkeling centrumgebied, hinder WKO en bemalingen	hinder stedelijk waterbeheer
<u>Waalwijk</u>	X	XX		hinder stedelijk (grond)waterbeheer
Heusden	X	XXX		doelmatige aanpak gevallen 'spoed'??
's-Hertogenbosch	X	pm	hinder WKO, bemalingen	grondwaterkwantiteitbeheer, afkoppeling en herinfiltratie??
Tilburg	X	pm	stedelijke ontwikkeling, hinder WKO en bemalingen	hinder stedelijk waterbeheer, onderhoud riolering, afkoppeling en herinfiltratie
Goirle	X	X		
Oisterwijk	X	X		
Boxtel	X	XX		
Schijndel	X	XX		

vet: deelname consortium onderhavig SKB-project
 onderstreept: deelname bestuurlijk overleg

Tabel 2: Opgave sanering 'spoedeisend verspreiding', potentie voor toepassing van een gebiedsgerichte aanpak en drijvende krachten op lokaal niveau (indicatief).

gemeente	potentie gebiedsgerichte aanpak	verspreiding (potentieel) spoedeisend	dynamiek ontwikkeling en gebruik	(on)doelmatig beheer
<u>Veghel</u>	X	XX	ontwikkeling bedrijven en woningen, waterbeheer, gw.-winnings	ondoelmatig beheer restverontreinigingen
Uden	X	XXX		doelmatige aanpak gevallen 'spoed'??
Oss	X	XXX	herontwikkeling bedrijventerrein, hinder WKO en bemalingen	hinder stedelijk waterbeheer, bescherming grondwaterwinnings
<u>Cuijk</u>	X	XX	hinder WKO?, hinder grondwaterwinning	doelmatig beheer, uitstroming Maas
Veldhoven	X	XXX		doelmatige aanpak gevallen 'spoed'??, zie Eindhoven / Waalre
Valkenswaard	X	XX		idem, zie Eindhoven / Waalre
Maarheze / Cranendonck	X	XX	potentie gebiedsontwikkeling	doelmatig saneren en beheren
<u>Eindhoven / Waalre</u>	X	pm	stedelijke ontwikkeling, hinder inpassing WKO en bemalingen, natuurontwikkeling	doelmatig saneren en beheren i.c.m. functioneel gebruik, inpassing en bescherming winnings
Geldrop-Mierlo	X	XXX		doelmatige aanpak gevallen 'spoed'??
Helmond	X	pm	pm	pm
Deurne	X	XX		doelmatige aanpak gevallen 'spoed'??

vet: deelname consortium onderhavig SKB-project
 onderstreept: deelname bestuurlijk overleg

Tabel 2 vervolg: Opgave sanering 'spoedeisend verspreiding', potentie voor toepassing van een gebiedsgerichte aanpak en drijvende kracht (indicatief).

5.3 Bestuurders aan het woord

De bijeenkomst van bestuurders vond eind april 2013 plaats. De bijeenkomst werd georganiseerd op initiatief van de voor onderhavig dossier verantwoordelijke gedeputeerde van Noord-Brabant, Johan van Hout. De bijeenkomst vond plaats in het kader van het Uitvoeringsprogramma 'Bodemconvenant'. De belangrijkste conclusies en inzichten zijn onderstaand samengevat, de deelnemers lijst is als bijlage bijgevoegd.

Als introductie wordt de praktijk van de gebiedsgerichte benadering voor grondwaterbeheeropgaven geïllustreerd aan de hand van drie concrete voorbeelden: het grondwaterbeheer op het bedrijventerrein Vosdonk in Etten-Leur, de integrale, gebiedsgerichte benadering van gebruik en beheer van de bodem en het grondwater in Eindhoven-Waalre, en de zorg voor en financiering van het grondwaterbeheer in het projectgebied Hart van Zuid in Hengelo (Ov). Deze voorbeelden maken de bestuurlijk relevante aandachtspunten concreet (hoofdstuk 4):

- zoek bredere ambities dan (alleen) bodemsanering, in gezamenlijkheid;
- bevorder nieuwe sturingsfilosofieën: slim faciliteren en cofinancieren met beschikbaar overheids- en marktgeld;
- zoek maatwerkoplossingen - in de vorm van gebiedspecifieke afwegings- en handelingskaders, afhankelijk van de lokale omstandigheden, dynamiek en krachtenveld;
- bevorder ambtelijke en bestuurlijke samenwerking en de uitruil van kennis, vaardigheden en ervaringen;
- versterk het zoekproces 'aan de voorkant' (participeren en faciliteren) en niet alleen aan de achterkant (toetsen en handhaven).

Vervolgens werd verkend hoe het gebiedsgericht grondwaterbeheer, in samenwerking tussen partijen, zou kunnen bijdragen aan het oplossen van de huidige, aan grondwater gerelateerde knelpunten bij locatie- en gebiedsontwikkeling, aan verantwoord en duurzaam gebruik en aan doelmatig beheer van het bodem- en (grond)watersysteem. Ook werd in dat verband bezien welke acties de deelnemers daarvoor zelf kunnen nemen en wat men van de provincie verwacht.

Uit de gespreksronde blijken er knelpunten en kansen te liggen in verband met (her)ontwikkeling in van stedelijk gebied: locatieontwikkeling, revitalisering. Onzekerheid met betrekking tot de mogelijkheden, kosten en risico's speelt een belangrijke rol. Risicospreiding en vrijwaring van risico's worden vaak genoemd als bepalende factor. Daaraan ten grondslag ligt vaak ook de rol van mede betrokken overheden, het gezamenlijk optrekken en het kunnen vertrouwen van elkaar. Duurzaam gebruik van de ondergrond wordt genoemd in verband met het kunnen combineren van WKO-systemen en grondwatersanering en -beheer. De randvoorwaarden bij (tijdelijke) bemalingen en stedelijk waterbeheer, bij aanwezigheid van grondwaterverontreiniging, speelt zowel bij duurzaam ruimtegebruik (aanleg van ondergrondse infrastructuur en gebruiksruidten) als bij doelmatig beheer (voorwaarden vergunningverlening, inzameling en verwerking van overschotwater). De betekenis van uitstroming van (licht) vervuild grondwater naar beken en rivieren, en de opvattingen terzake van de waterschappen verdient eveneens aandacht.

De door de bestuurders ingebrachte, eigen vraagstellingen laten zien dat de hier genoemde, gemeenschappelijke vraagstukken steeds onderdeel vormen van een unieke lokale agenda en context. Het gezamenlijk zoeken van antwoorden op gedeelde vragen voorkomt dubbel werk en maakt betere antwoorden mogelijk. Die antwoorden moeten vervolgens wel ten nutte worden gemaakt in de unieke lokale context. Dat vergt naast de bedoelde generieke antwoorden ook maatwerk in procesregie en -ondersteuning. Dit beeld bevestigt de gedachte dat de ontwikkeling en implementatie van gebiedsgericht grondwaterbeheer op twee, interacterende niveaus verloopt: een generiek, gezamenlijk spoor naast een veelheid van ieder unieke projecten en processen.

De eigen actie van de betrokken overheden liggen in de sfeer van de aansturing van ontwikkelingen (ruimte, functies), het behalen van duurzaamheidsdoelen en het uitvoeren van beheeropgaven. De mate waarin de betrokken gemeenten 'zelfredzaam' kunnen zijn - in beleidsvorming, procesregie en verwezenlijking van haalbare oplossingen - hangt sterk samen met de grootte van de gemeente. De zelfstandig bevoegde gemeenten (Wbb) en enkele grote programmameenten kunnen, desgewenst, het traject zelf starten en doorlopen. Hier volstaat

van de kant van de provincie een beperkte stimulans (activeren, richting geven) en gaande de rit het beschikbaar (doen) stellen van kennis en ervaringen elders. Voor de kleinere gemeenten is meer ondersteuning noodzakelijk (procesondersteuning, praktische hulp bij verwezenlijking). De tendens van 'meer doen met minder middelen en menskracht' is evident. Omdat de toekomst onzeker is zijn zowel gemeenten als waterschappen terughoudend in het aangaan van nieuwe taken, verantwoordelijkheden en (financiële) verplichtingen en risico's. De zoektocht naar 'nieuwe verdienmodellen' wordt breed gedeeld, evenals het worstelen met de deels onduidelijk en deels onvolkomen gelegde verantwoordelijkheid voor het grondwaterbeheer. Men verwacht daarom des te meer inbreng van de provincie, in de vorm van regievoering, deskundigheid en middelen.

De gastheer, c.q. de provincie, onderstreept ter afsluiting dat de provincie besloten heeft om de toepassing van gebiedsgericht grondwaterbeheer te initiëren en te faciliteren, daar waar dit mogelijk is en meerwaarde biedt voor achterliggende ontwikkel- en beheeropgaven. Zij stelt hier ook middelen voor beschikbaar stelt. Het is aan de verschillende probleemhebbers om, samen met de provincie en andere actoren, de uitdaging aan te gaan. De provincie geeft een aanzet door een 'uitvoeringsagenda' op te stellen met vervolgacties. Johan van Hout besluit met de uitnodiging om het proces ook op bestuurlijk niveau te blijven volgen. De provincie zal daartoe de deelnemers blijven informeren en betrekken, op een termijn van ca. een half jaar zal een vervolg op dit bestuurlijke overleg worden belegd.

6. ONTWIKKELING 2013 EN VERDER

6.1 Uitvoeringsagenda 2013 - 2014

Uit de door de provincie uitgevoerde inventarisatie en analyse en de resultaten van de bestuurdersconferentie is de volgende uitvoeringsagenda afgeleid. De acties zijn verdeeld in algemene, generieke acties (provincie en partners gezamenlijk) en locatiespecifieke acties (gemeente, waterschap, provincie en andere actoren). Deze acties worden mede verbonden aan de strategische vraagstukken van en in de provincie rond de thema's Bodem en bedrijf, Financiering en afkoop, Strategievorming met B5-gemeenten.

Generiek spoor

- provincie: opstellen uitvoeringsagenda, voortgangsbewaking en informeren deelnemers, inplannen vervolg bijeenkomst;
- allen: werken aan vertrouwen, op ambtelijk en bestuurlijk niveau, ten aanzien van het principe van de oplossingsrichting, en de gedeelde verantwoordelijkheid indien een partner hierdoor in de knel dreigt te komen;
- provincie: creëren van een (stimu)leeromgeving met vormen van intervisie en uitwisselingsplatform voor Brabant-brede ervaringen en oplossingen; in dat verband ook:
 - risicoverevening: het ontwikkelen van (draagvlak voor) een faciliteit t.b.v. het collectief (provinciebreed) afdekken van restrisico (gevolgschade bij gebeurtenissen met grote omvang en kleine kans);
 - waterschappen, Brabant Water, RUD's: borgen kennis Brabants grondwatersysteem;
 - met waterschappen: beleidskader voor beoordeling van uitstroming van (licht) verontreinigd grondwater naar oppervlaktewatersystemen (stagnant / klein / groot), mede in relatie met de wens tot vermindering van de afvoer van 'dun-water' naar RWZI's;
- idem: handreiking mitigatie met behulp van 'plas-dras' natuur in kwelzones langs beeklopen (in verband met de uitstroming van grondwater waarin arseen, metalen en/of organische verontreinigingen, respectievelijk in verband met de afvoer van licht verontreinigd overschotwater bij neerslagafvoer en/of grondwaterbeheermaatregelen);
- allen: generieke handreiking inpassing WKO- systemen en tijdelijke bemalingen nabij grondwaterverontreiniging;
- idem: handreiking t.b.v. communicatie over Gebiedsgericht grondwaterbeheer.

Lokaal maatwerk

- procesondersteuning ten behoeve van:
 - conceptvorming en proces startup (o.a. Dongen, Cuijck, Oss, Waalre);
 - idem locatieontwikkeling (o.a. Dongen, Zundert, Maarheze);
 - idem doelmatig beheer (o.a. Oss, Veghel, Oosterhout, Waalwijk, Tilburg);
 - idem uitstroming naar oppervlaktewater (o.a. Tilburg, Cuijck)
- verkennen van wenselijkheid en voordelen van een generieke benadering voor het (doelmatig) grondwaterbeheer in de regio 'Langstraat', gericht op de veelvoorkomende problematiek ten gevolge van de voormalige leerbewerking (oa gemeenten Heusden, Waalwijk, Oosterhout, Dongen).

Eigen agenda

- met betreffende gemeenten: vestigen Gebiedsgericht grondwaterbeheer ten behoeve van sanering / beheer spoedlocaties verspreiding (zie tabel 1 3^e en 5^e kolom);
- doorloop eigen Wbb-projecten (o.a. Zundert, Etten-Leur, Maarheze).

6.2 Lange termijn perspectief

Het SKB-project 'GGB: de Brabantse Agenda' heeft de ontwikkeling van gebiedsgericht grondwaterbeheer in de periode 2012 - 2013 ondersteund. Mede dankzij de successen in Tilburg, Eindhoven / Waalre, Etten-Leur is het belang nu zodanig onderkend dat de provincie, met partners, het vervolg op eigen kracht inzetten. Voor de lange termijn, na 2015, is 'beheer' een reguliere activiteit geworden, op basis van een doelgerichte samenwerking tussen overheden, semipublieke dienstverleners zoals Brabant Water en private partijen. En gericht op verantwoord gebruik op basis van waardecreatie en risico-eliminatie. Cofinanciering is noodzakelijk, waarbij middelen voor beheertaken van lagere overheden, resterende impulsfinanciering voor rijkstaken (spoedlocaties), gelden van probleemhebbers (veroorzakers, bedrijvenregeling) en baathebbers (ontwikkelaars, gebruikers, exploitanten) bijeen komen. Niet als investeringen, maar als onderdeel van de 'normale' exploitatie van gebruiksfuncties, nutsvoorzieningen, ondernemingen en beheertaken van gemeen en waterschappen. De beheerportefeuille is zoveel als mogelijk 'ontschot' voor wat betreft de aanleidingen (bv. regelgeving, uitvoeringsprogramma, geldstroom). Ontschotting vereenvoudigt het aftoppen van beheerrisico, door omvang van de portefeuille en onderlinge verevening van mogelijke risico's. In de uitvoering is maatwerk vereist, per beheergebied of per specifieke groep te beheren objecten.

Het is denkbaar dat de 'portefeuille' voor het beheer voor bepaalde doelgroepen en objecten provinciebreed wordt opgepakt, vergelijkbaar met het Actief bodembeheer de Kempen. Het beheer zou daarbij onder publieke (eind)verantwoordelijkheid 'publiekprivaat' kunnen worden uitgevoerd. Voor de praktische uitvoering ligt vervolgens gebiedspecifiek maatwerk voor de meeste projecten voor de hand.

Om het beheer op langere termijn te verwezenlijken zijn op korte termijn verdere inspanningen nodig, zie hiervoor de uitvoeringsagenda. Het is duidelijk dat 'iemand' de processen inzet en doet verlopen die nodig zijn om de gevalsgerichte, sectorale aanpak om te buigen in een gebiedsgerichte, integrale aanpak. Deze uitdaging is nu opgepakt door de afdeling 'Bodem' van de provincie, die zich zo ook verbreed van een sectorale uitvoeringsorganisatie naar een omgevingsbrede 'procesregisseur'. Dit laatste in samenwerking met de collega's die belast zijn met de KRW- en GWR-opgaven, met de duurzaamheidsdoelstellingen, met de bescherming van de drinkwatervoorziening en met de ordening van ruimtegebruik en benutting van maaiveld en ondergrond. En dat in nauwe samenwerking met de betrokken gemeenten, waterschappen, RUD's, nutsbedrijven en marktpartijen. Hoe deze transitie ook zal verlopen, het is duidelijk dat Noord-Brabant vaart maakt om de beknelling van 'sectorale fragmentatie' achter zich te laten.

Bijlage: Deelnemers Bestuurlijke bijeenkomst gebiedsgericht grondwaterbeheer dd 24 april 2013

Ad van der Wegen	Gemeente Bergen op Zoom
Gerard Stoffels	Gemeente Cuijk
Gisela Berkers	Gemeente Cuijk
Ad van Beek	Gemeente Dongen
Joost Helms	Gemeente Eindhoven
William Vlamings	Gemeente Eindhoven
Edith Rutten	Gemeente Eindhoven
Jeroen Lebon	Gemeente Eindhoven
Jurjen van Ameijde	Gemeente Etten-Leur
Jac Beekers	Gemeente Etten-Leur
Janneke Oude Alink	Gemeente Hengelo
Annemiek van Es	Gemeente Hengelo
Maaïke Paulissen	Gemeente Tilburg
Timo van der Heijden	Gemeente Veghel
Jan van Groos	Gemeente Waalwijk
Alice Bos	Gemeente Zundert
Guiljo van Nuland	Brabant Water
Eric van Griensven	Brabant Water
Lambert Verheijen	Waterschap Aa en Maas
Louis van der Kallen	Waterschap Brabantse Delta
Lex Huibers	Waterschap De Dommel
Arie Bassa	Waterschap Rivierenland
Johan van der Hout	Provincie Noord-Brabant
Erik Heskes	Provincie Noord-Brabant
Eric Kessels	Provincie Noord-Brabant
Peter Ramakers	Provincie Noord-Brabant
Ewoud van den Berg	Provincie Noord-Brabant
Marjan van der Giezen	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Ruud Cino	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Gerd de Kruijf	Rijkswaterstaat Leefomgeving / Uitvoeringsprogramma Bodemconvenant
Ron Nap	Gemeente Apeldoorn / Uitvoeringsprogramma Bodemconvenant
Sonja Kooiman	SKB
Peter de Bruijn	de Bruijn Advies & Management